

LEKŠINIAI PARALELIZMAI DAUKŠOS KATEKIZMO (1595) KALBOJE

J. KRUOPAS

Skaitant vieno žymiausių senosios lietuvių raštijos atstovo ir literatūrinės kalbos kūrėjo M. Daukšos raštus (1595 m. Katekizmą ir 1599 m. Postilę), krinta į akis gausūs leksiniai paralelizmai, kelių žodžių vartojimas tai pačiai arba artimoms sąvokoms reikšti¹. Panašų leksiko įvairavimą galima pastebėti ir kituose senuosiuose ir vėlesniuose raštuose. Tai būdingas mūsų literatūrinės kalbos istorijos bruožas. Jis mūsų raštuose atsirado ir dėl pastangų turtinti literatūrinę kalbą, ir dėl noro įtikti įvairių tarmių atstovams, ir dėl pastovios bei vienodos literatūrinės kalbos tradicijos nebuvimo, ir dėl svetimų kalbų įtakos, ir dėl įvairių kitų aplinkybių.

Šiuo tarpu mums rūpi apžvelgti leksinius paralelizmus Daukšos Katekizme².

M. Daukša buvo pirmasis lietuvių raštijos kūrėjų Lietuvoje (neskaitant jos atstovų Rytprūsiuose), dėjęs pagrindus lietuvių literatūrinei kalbai. Versdamas ir leisdamas Katekizmą ir vėliau Postilę (1599) ir ieškodamas lietuviškų atitikmenų įvairioms sąvokoms reikšti, jis, kaip ir kiti to meto ir vėlesnieji vertėjai, turėjo atlikti sunkų darbą. Gerų atitikmenų suradimas verčiant visad reikalauja iš vertėjo daug kruopštaus darbo, nuovokos ir tam tikrų filologinių priemonių (įvairių žodynų, literatūros ir kt.). XVI a. vertėjams „sunkybės žodžių“, Z. Blotno prakalbos žodžiais tariant³, buvo nepalyginamai didesnės. Jiems leksikos srityje iškilo tokie sunkūs uždaviniai, kaip: 1) susidarymas terminijos naujos tikybos (krikščionybės) ir šiaip abstrakčioms sąvokoms žymėti; 2) susiorientavimas, kuris žodis lietuviškas, o kuris svetimas; 3) atsižvelgimas į įvairių tarmių leksiką. To laikotarpio vertėjams atitikmenų reikėjo ieškoti, neturint žodynų ir literatūrinės kalbos tradicijų (nusistovėjusios leksikos), daugiau ar mažiau atitrūkus nuo liaudies kalbos, stipriai veikiant germanizacijos (Rytprūsiuose) ir polonizacijos (Lietuvoje) įtakai bei turint prieš akis svetimus originalus (senoji lietuviška raštija beveik ištiesai verstinė) ir esant nepalankioms visuomeninėms ir kultūrinėms aplinkybėms.

¹ Plg. Lietuvių literatūros istorija, I, 144, Vilnius, 1957; Archivum Philologicum, IV, 7 tt.

² Toliau žymimas santrumpa DK.

³ Margarita Theologika, Karaliaucziūie... 1600, prakalba „Skaititoiop“, V psl.

Ieškodami lietuviškų atitikmenų, vieni vertėjai stengėsi kuo daugiausia jų surasti liaudies kalboje arba susikurti naujadarų iš lietuviškų žodžių, tik retais atvejais naudodamiesi skoliniais, o kiti vergiškai skolinosi svetimus žodžius iš verčiamų tekstų ir užteršė raštų kalbą barbarizmais, kurių ypač daug išgalėjo religinėje raštijoje XVII a. antrojo pusėj ir XVIII a.

Daukša buvo didelis patriotas, tais laikais feodalų paniekintos lietuvių kalbos gynėjas ir gaivintojas. Jis stengėsi savo raštais sukurti turtingą, įvairią, gryną ir suprantamą liaudžiai literatūrinę kalbą. Tai matyti iš pirmojo jo leidinio — Katekizmo kalbos, kurioje užtinkame daugybę leksinių paralelizmų, rodančių vertėjo pastangas pateikti kuo tiksliausius, suprantamiausius atitikmenis ir savo kalbą padaryti žodingą bei įvairią ir įtikti kuo plačiausiam skaitytojų būriui.

Leksiniai paralelizmai DK užtinkami arba čia pat tekste po jungtukų *arba, ir* bei po jungiamųjų žodžių *tai yra* (pvz., žymė arba žėklās krikščionies 15; reikalingus ir priwālomas 21; atleisti skolās tai yra káltės 54), arba paraštėse (į jas, gal būt, galėjo patekti ir korektorių siūlomi vieno ar kito žodžio pakaitalai), arba įvairiose teksto vietose (puslapiuose). Daugiausia (189 atvejai) jų randame paraštėse (toliau žymima santrumpa *prš.*), rečiau (35 atvejai) jie duodami čia pat greta po *ir, arba, tai yra*, o įvairiose teksto vietose pasitaiką leksiniai paralelizmai neįmanoma tiksliai nustatyti bei išskaičiuoti, ir jie šiame straipsnyje pateikiami iliustracinėje medžiagoje ir apžvelgiami kartu su kitais paralelizmais. DK leksinius paralelizmus patogiausia apžvelgti suskirsčius šiomis grupėmis: 1) paraleliškai vartojami du arba keli (retai) lietuviški žodžiai; 2) lietuviškas žodis ir skolinys; 3) du skoliniai.

* * *

Dažniausiai paraleliškai duodami du lietuviški žodžiai. Šios rūšies paralelizmus būtų galima skirstyti pogrupėmis, atsižvelgiant į paraleliškai pavartotų žodžių reikšmių artumą, vaizdinius bei emocinius atspalvius, darybą ir kitą, bet dėstymo glaustumo sumetimais jie čia iš pradžios pateikiami alfabetine tvarka (pagal pirmąjį žodį, kuriam čia pat paraštėje arba įvairiose teksto vietose yra pakaitalas), o paskui bendrai apžvelgiami. Antraštiniai žodžiai (jais eina vardažodžių bei įvardžių vardininko, o veiksmožodžių — bendraties formos) rašomi dabartine literatūrine kalba. Iliustraciniai pavyzdžiai transliteruojami dabartiniais rašmenimis (palikti tiksliai dabar nevartojami originalo rašmenys ė, ĭ, ū, â, ê, ū, w, ł, ɛ, j, ȝ, ȝ ir kt.). Iliustracinėje medžiagoje retkarčiais duodami ne tik atskiri paralelizmų nariai, bet su jais pateikiami ir gretiminiai žodžiai, padedantieji geriau suprasti paralelizmų reikšmę. Po transliteruotų DK pavyzdžių skaitmenimis nurodomi jų puslapiai. Jei kuris žodis ta pačia arba kitomis formomis užtiktas keliuose arba keliolikoje puslapių, tai skliausteliuose stengiamasi sužymėti kiek galint daugiau puslapių, iš kur žodis išrašytas.

Skliausteliuose (:) pateikiami lenkiško teksto atitikmenys, paimti iš E. Sitig'o darbo „Der polnische Katechismus des Ledesma und der litauischen Katechismen des Daugša und der Anonymus vom Jahre 1605“ (Göttingen 1929). Jie surandami minimame veikale pagal lietuviškus DK atitikmenis.

aklatis ir aklystė

aklatį 159 (: šlepotę); aklystę 142 (: šlepotą).

Įvairios darybos sinonimai. *Aklatis* dažniau užtinkamas Daukšos ir kituose sen. raštuose.

algoti ir vadinti

algamę *prš.* wádinamę 49 (91) (: zowiemy); wadinamę *prš.* algam 60 (105) (: zową); wadina 26 (28, 31, 39, 40, 61, 90, 92...) (: zowią).

Dažniausiai vartojamas *vadinti*, bet apamai M. Daukšos ir K. Širvydo raštuose *algoti* dar užtinkamas. Šiandien kalboje *algoti* „vadinti“ reiškė iš niekur neužfiksuotas, virtęs archaizmu.

alpti ir gaišti

alpstą atgeiinti *prš.* gaištą 162 (: mdleiącego); plg. apgaišt' 175 (: vstaie).

Skirtingų prasminių niuansų pakaitalai.

amžis ir metas „laikas“

Tik kartą, greičiausiai atsitiktinai, neparinkus paties tiksliausio lietuviško atitikmens lenkiškam žodžiui *czas* išversti, *amžis* pavartotas „laikas“ prasme: nūg amžio Apábtalu 19; kitur (2,4,93) *amžis* (: wiek) vartojamas „žmogaus gyvenimo laikas, ilgas laikotarpis, amžinybė“ reikšmėmis. Pirmąją reikšmę *amžis* galima susieti su *metas*, kurs vartojamas ir „laikas“ (38, 68, 69, 75, 94, 123, 151, 181, 182, 186) (: *czás*), ir „365/6 dienų laikotarpis“ (1, 5, 32) reikšmėmis. Žodžio *laikas* DK neužtikta.

apgauti ir primitinti

nei wieno nē apgaudami *prš.* ne primitindami 86.

Daukšos ir Širvydo raštuose keletą kartų *primitinti* pavartotas dabar neįprasta „išlaidas stumti, skriaudą daryti“ reikšmė, kuria jis gali susisieti su *apgauti*.

apmauduoti, rūpintis ir sieluotis

apmaudáwo *prš.* sielóios 122 (: fráfował); sielóieš *prš.* rupinas 116 (: frafuią); ape tatái apmaudúie 111 (:fráfuią); Rūpinkiteš 44 (: Stáraycieš).

Pakaitalai skiriasi prasminiais niuansais. Plg. *sielvartas* ir *apmaudas*.

apsiturėti (vert.), dėtis ir veiktis

Kaip abšituri nūdemiui atlaidimas *prš.* Destis 41 (: się dźieie); dēstis mēldžiantis 80; wiekias [=weikės] 41, 49, 114 (:dzieią); kasg... su maniñ wēikšis 143 (:stanie).

Lenkų *dzieje się* verčiamas *apsiturėti, dėtis* ir *veiktis*. Įprasčiausias atitikmuo yra *dėtis* (destisi...); mums tolimesnis yra *veiktis*, „dėtis, vykti“ ir kartą „tapti“ (:stanie) reikšmė pavartotas. *Darytis* „dėtis, vykti“ reikšmė neužtikta.

apturėjimas (vert.) ir įgijimas

apiturėiimo *prš.* įgylimo [=įgyiimo] 51 (: dostapieniu); apturėiimo małdnes 4 (: przyięcia); plg. *apturėti* ir *įgyti*.

apturėti (vert.) ir įgyti

už Wiešpati sau apturi 77; igitų 4 (40, 44, 62, 93, 104, 124) (: dostapil, otrzymala).

DK beveik ištiesai vartojamos *įgyti* formos, o vėlesniuose raštuose labiau įsigali vertinys *apturėti* (:otrzymać).

atleistina, atleidinta ir verta atleidimo

Nū eme atłaiština *prš.* verta atłaidimo 92 (: grzech powłedni); atłaidintomis [nuodėmėmis] 91 (:powłednemi).

Iš trijų pakaitalų geriausias *atleistina* (kalbant apie nuodėmes, kaltes ir pan.); *atleidinta* — neįprastos darybos.

atminti ir minėti

atmĩndami iog yra padarĩtas ant pawėikłsł Diewo *prš.* minedami 84 (:włpomĩnĩaiac); atmintũmbit ią 60 (67, 74, 84, 139, 151, 162) (: włpomĩnĩali 60; Pamien-tai 74, 162; Włpomni 139, 151).

Beveik ištiesai vartojamas *atminti*; *minėti* paraštėje (84) pavartotas nelabai tiksliai, nes čia pagal sakinio prasmę labiau tinka *atminti*.

atpirkimas (vert.) ir atvadavimas

Lenkų *odkupienie* išverstas: vų jawą atpirkimą 36 ir atwadawimu manų 155. Lenkų *odkupić* verčiamas taip pat dvejai: atpĩrko 13 (34, 134) ir iłwadũt 106. Tikslėsnis atitĩkmuo yra *iłwaduoti* (atvadavimas) nekaip vertinys *atpĩrkti* (atpirkimas).

atžvilgis ir atvyždis

turėk atžwilgĩ ant nũpelnũ *prš.* atwiždi 153 (: wzgląd); atžwilgio 20 (123) (: roz-myłłũ, względ).

Dažnesnis yra *atžvilgis*; *atvyždis* pažįstamas tik iš Daukšos raštų.

begalė ir neaprėpta

begalės mielałbirdĩstes *prš.* ne apreptos 137 (: niełkoĩnćzonego); begalė łtiprĩbe 24 (49, 186) (: niezmierną, niełkoĩnćzoney).

Šiuos pakaitalus vartoja Daukša. Dažniausiai jo raštuose užtinkame *ne-aprėpiama* (*neaprėpta*). Plg. *neiřmestuojuama* ir *neiřmieruojuama*.

byloti ir kalbėti

Šių sinoniminių veiksmažodžių formos, atitinkančios lenkų *powiedzieć* ir *mowić* lytis, vartojamos įvairiose teksto vietose (pvz., *byloti* — 4, 22, 48, 50, 52, 61, 63, 66, 68, 81, 87, 90, 99, 137, 152, 158, 159, 178, 184...; *kalbėti* — 7, 48, 59, 62, 65, 66, 74, 87, 88, 89...). Dažniausiai sutinkamas *byloti*. Kartais tame pačiame puslapyje ir panašiuose posakiuose pavartojami abu žodžiai, pvz.: bi-lodamas Tėwė mũłłsų 66 ir kalbėdamas Tėwė mũłłsų 66; nei biłodami nė tiełłsłs 87 ir ape wiłłłs gėrĩ kalbėdami 87. Plg. *sakyti* ir *tarti* (taryti).

daryti, teigti ir veikti

darĩdami tai wiłła *prš.* Teigdami 71 (: czyniac); daro 11 (20, 41, 68, 72, 80, 92, 148, 156, 164, 165... (: czynić); Ką tu weiki 67 (: czynić).

Lenkų *czynić* beveik ištiesai verčiamas *daryti*. Vienur kitur pasitaiko *veikti*. Kartą paraštėje (71) prie *daryti* (darydamas) neįprastai ir, atrodo, netiksliai pavartotas *teigti* (teigdamas), kurs Daukšos Postilėje (490) užtiktas „pritarti“ reikšme (Širvydo, Valančiaus ir kituose raštuose jo įprastinė reikšmė yra „sakyti, pasakoti“).

darytojas, sutvėrėjas (vert.) ir
sutvėrtojas (vert.) „kūrėjas“

daritoiės, arba sutvėrtoiės dažniau 30; sutvėrėiu, arba daritoiu 31; sutvėrėio prš. daritoiaus 132 (: stworzyciela); dáritoiė 23 (27, 133) (: stworzyciela); sutvėrėi 122 (135 157) (: stworzyciela).

Dažniausiai vartojamas *darytojas*, kiek rečiau – vertinys *sutvėrėjas*, kurs vėliau plačiai įsigalėjo religiniuose raštuose. Plg. *padaryti* ir *sutverti*.

dažnai ir tankiai

dažnai prš. tankel [=tąkei] 18 (: często); dažnai ir tąkei 124 (: często).

Dažniausiai tekste vartojamas *dažnai* (*dažniaus*) (18, 85, 89, 109, 111, 117, 124, 127, 128, 134, 142, 143, 161, 175, 187), žymiai rečiau pasitaiko *tankiai* (*tankiaus*) (89, 159). Abu žodžiai eina sinonimais. *Tankiai* „dažnai“ prasme vartojamas žemaičių tarmėje. Plg. *dažnas* ir *tankus*.

dažnas ir tankus

dažną ir Tąkų wartôlimą 19 (: częstym).

Tankus „dažnas“ prasme vartojamas žemaičių tarmėje. Plg. *dažnai* ir *tankiai*.

dėganti ir leidanti

dėgancziós meiles prš. leizdancziós 161 (: paláiaćey); úgnimi... dēganczia 161 (: goráiaćym).

Dalyvis *leidanti* užrašytas tik iš DK ir yra neaiškios darybos. Kol kas jį galima mėginti susieti su veiksmazodžiu *leidyti* (:leisti) „tirpdyti“.

deja ir bėda

Deia prš. Bėda 143 (:Biáda).

Deja „bėda, vargas“ retkarčiais vartojama Daukšos, Širvydo ir kituose raštuose.

didžiausia, marinanti ir mirštama

nűdemės didźeufės prš. marinancziós 130 (: głównych); Nűdemes didźiausės 90 (: głównych); marinancziomis 90 (91,92,93) (: śmeertelnymi); nűdemes mirštamos 186 (: śmiertelnego).

Mirštama ir *marinanti* yra gerilenkų *smiertelny* (grzech) atitikmenys, kurių vietoj vėliau buvo įsigalėjęs skolinys *smertelna* (nuodėmė).

didžiavimas, lepumas ir putlumas

didźewimu prš. Lápumu 11; Didźiawimas prš. putlumas 91 (: Pychá).

Didžiavimas „didžiavimasis“ užtinkamas Bretkūno ir Daukšos raštuose. *Lepumas* Daukšos raštuose dažniausiai turi „kūno lepinimas“ reikšmę; kartais jis kiek neįprastai vartojamas „puikybė, išdidumas“ reikšmėmis; be to, jis užtinkamas ir „godumas“ prasme (plg. *troškumas*, *lepumas*, *godas*). *Putlumas* (putlavimas, putlus, putlauti) „išdidumas, didžiavimasis“ dažnai sutinkamas Daukšos raštuose. Iš kitų XVI–XVII a. raštų jis neužfiksuotas. Vėliau jis vėl pasirodo raštuose. Pažįstamas ir liaudies kalboje, iš kur jis galėjo patekti į Daukšos raštus kaip vaizdingas, išraiškus žodis.

drebtė ir virpėti

Stiebái dažaus drėba ir wirpa 148 (:drzą)

Šie sinonimai (jie užtinkami ir kituose sen. raštuose) pavartoti, norint sustiprinti įspūdį.

drugelis ir peteliškė

drugėleis *prš.* peteliškėmis 148 (: motylki).

Šie sinonimai sen. raštuose retai užtikami.

dūksėjimas, padūksis, tikėjimasis ir viltis

dukšėjimu *prš.* Tikeiimuoji 50 (123). (: dufnošcia, vfnosci); tikėjimūsi *prš.* Padukšiu 49 (: nadzieia); padukši *prš.* Tikeiimaši 153 (: nádzieie); Pādukši, arba wilty 44 (: nádziei); duxėjimu 122 (135, 152, 167) (: dufnošcia, dufanie, vfnanie); Pādukšis 22 (62, 100, 103, 121, 135, 139, 153, 155, 182) (: nádzieia; vfnanie 182)

Dažniausiai vartojamas *padūksis*, atitinkantis beveik visur lenkų *nadzieia*; *dufanie*, *vfnanie* ir *dufnoš* beveik visur verčiama *dūksėjimas*; tik kartą užtikta *viltis*. Plg. *tikėtis* ir *dūksėtis*.

eketė ir valksna

ing... ėkėtę impūlau *prš.* wałksna 144 (: łomia).

Šie sinonimai iš sen. raštų užrašyti kol kas tik iš DK.

gandžiaus ir mieliaus

gądzėjus apie wiśus gėrai kalbėdams *prš.* mielaus 87 (: rączy); gądzėjus 138 (: rączy); mielėjus 157 (: mile).

Gandžiaus užrašytas tik iš DK ir V. Kudirkos raštų.

geradarymas (vert.), gerodarymas (vert.), geropadarymas (vert.), geradžia ir gerybė

Lenkų *dobrodziejstwo* verčiama keliais žodžiais: gerībės *prš.* gerodarimus 124; gėropadārima *prš.* Geradžia 162; gėradārimus 180 (188...); gėrodarimų 60 (69, 183...); gėrībės 68 (124, 152, 163, 167...). Tai įvairios darybos sinonimai. Dažniausiai vartojama *gerybė*. Šis žodis atitinka ir lenkų *dobroć* (140, 142, 144...).

giltinė, mirtis, mirimas ir numirimas

Giltines arba mirties 13 (169); mirimą *prš.* mirtis 19; mirtiėjus *prš.* giltines 142; giltines 34; mirties 41 (108, 138, 142, 177); mirimą 35 (58, 99, 185, 187...); numirimę 168.

Lenkų *śmierć* verčiama keturiais žodžiais; dažniausiai vartojama *mirtis* ir *mirimas*.

gimdyvė ir gimdytoja

gimdiwė 30 (63) (: rodzićielko); Gimditoiėjus 7 (35...) (: rodzice).

Sen. raštuose — *gimdyvė*; žodžio *gimdytoja* neužtikta, vartojama tik daugiskaitos forma *gimdytojai*.

gyvata ir gyvenimas

Lenkų *żywot* verčiamas beveik ištisai *gyvata*, pvz.: giwātą 24 (36, 42, 44, 62, 67, 92, 99, 142, 145, 162, 168, 177, 183, 189...); tik labai retai — *gyvenimas*, pvz.: giwėnimu 177; skolinio *żywatas* „gyvenimas“ reikšme neužtikta.

glapstyti ir apsikabinėti

glāpstō *prš.* apsikabineia iauniki 157 (: oblāpia).

Glapstyti sen. raštuose retas žodis (užrašytas iš Daukšos Postilės ir Knygos nobažnystės).

graudumas ir sutrynimas

grâudumą *prš.* Sutrinimą (= Sutrinimą)... Birdęs 97 (:škruchę); graudumą 139 (:škruchę).

Pirmasis lenkų *škrucha* atitikmuo (graudumas) emocionalus, liaudiškas ir labai taiklus; *sutrynimas* — per daug grubus bei šiurkštus vertinys.

įkvėpimas ir išlėkimas

widuriieio įkwepimo ir išlėkimo Dwašios 123 (: nádchnienia).

Užrašyti tik iš Daukšos raštų; tur būt, naujadarai, artimi savo perkeltine reikšme „dvasiai ką nors suteikti“.

ypačiai ir skyriumi „atskirai“

įpaczei ir įkiriumi... Jaugot 126 (: ošobná); įpaczei 121 (: ošobná); kitur tekste (18, 22, 68, 76, 89, 125) *ypačiai* vartojamas „ypatingai, labiausiai“ reikšme.

Šie prieveiksmai vartojami raštuose ir šnekamojoje kalboje. Plg. *ypačias* ir *skyrius*.

ypatis ir skyrius „atskiras“

ipacžio dáikto *prš.* įkireus 95 (: ošobliwey).

Sen. raštuose *ypatis* vartojamas „atskiras“ ir „ypatingas“ (retai) reikšmėmis. *Skyrius* sutinkamas dažniausiai „skirtumas“, labai retai — „atskiras“ reikšmėmis.

įstojimas ir pritarimas „užtarimas“

prašau... įstoimo... mērgós Marios *prš.* pritárimo 132.

Abu žodžiai vartojami kaip sinonimai; retkarčiais užtinkami ir kituose sen. raštuose šalia *užtarymas* ir kitų pakaitų.

išganyti, išgelbėti, išvaduoti ir atpirkti (vert.)

ižganitas 22 (141) (: zbáwion); ižgēlbetų ir atpirktų mus 34 (: odkupil); Ižgēlbeiči 142 (: Wybáwileś); išwadūt 106 (: odkupić).

Šie įvairiose teksto vietose pasitaikę žodžiai atskirais vartosenos atvejais yra labai artimi pagrindine „išgelbėti“ reikšme. Plg. *išganytojas*, *išgelbėtojas*, *išgelbėjas* ir *gelbėtojas*.

išganytojas, išgelbėtojas, išgelbėjas ir gelbėtojas

Lenkų *zbáwiciel* verčiamas: Ižganitoies arba ižgelbetoies 13; Išganitoiau *prš.* išgelbeie 140, gēlbetoieš 94 (98); išgēlbetoiai 36; išganitoi 15 (148).

Dažniausiai vartojamas *išganytojas*.

išgražinti ir nuprausti

iēigu aš biēurus, gali manę išgražint *prš.* Nupraust 137 (: oczyszcic).

Šie pakaitalai skiriasi savo reikšme ir gali susisieti atskirais vartosenos atvejais. Tikslesnis atitikmuo yra *išgražinti* „apšvarinti“.

išmintingas ir mudru sekęs (?)

teip išmintingas *prš.* Mudrusiakęs išmintingas 32 (: mądry).

Išmintingas sen. raštuose pasitaiko palyginti dažnai; labai retas — *mudras*, kurį, tur būt, užtinkame ir paraštėje esančiame *Mudrusiakęs* (= mudru sekęs?).

išpažinti, išsakyti ir pasisakyti

Nūdemės... išpažįsi 89 (: Spowiaday ję); išsakes... pražėgimūs 100 (141...) (: wyśpowiedawby); Tė passisfakai iog... nē vsilaikē 126 (: sę spowiađa).

Įvairiose teksto vietose vartojami trys *spowiađa* sę atitikmenys. Plg. *išpažinimas*, *pasisakymas* ir *spaviedis* (skol.).

iššauktas (vert.) ir išstremtas

turėdamas iį, iššauktą [= iššauktą], ir ištrėmtą iš birdiės 124 (: wywołanego).

Kūrybiškai parinktas atitikmuo yra *ištremtas*, pavartotas perkelta reikšme (išstremtas iš širdies); prasmiskai nevykęs vertinys yra *iššauktas*.

įžūlumas, kreivumas ir neteisybė

įžūlumas *prš.* kreivumas 137 (: grzechy); įžūlumų *prš.* neteisiū 137 (: niepráwości); kreivumų *prš.* inžūlumus (: niepráwości).

Geriausias atitikmuo *neteisybė*; liaudiški, ne tokie tikslūs — *įžūlumas*, ypač *kreivumas*.

kalinys ir saitinys

Kalini *prš.* šaitini 106 (: Więżnia).

Kalinys sutinkamas ir kituose senuosiuose raštuose (Mažvydo, Širvydo ir kt.); Daukša Katekizme ir Postilėje (210, 382...) lygiagrečiai vartoja *kalinį* ir *saitinį*, kurs, tur būt, yra vertinys iš lenkų *więźń*; be Daukšos raštų, *saitinys* pasirodo vienur kitur XIX a. galo raštuose.

karoti ir kabėti

ant križaus kâraczēm *prš.* kabaczam 134 (: wiŕacemu).

Šie sinonimai vartojami raštuose ir šnekamojoje kalboje.

kraujo plūdimas ir krauplūdis

krauo plūdimą *prš.* krauplūdi 152 (: krwotok).

Žodžių junginys *kraujo plūdimas* parašėte pakeistas naujadaru *krauplūdis*, kurio kol kas niekur kitur neužtikta.

laba ir didė

lābai dōwanai *prš.* didei 163 (: wielkiemu); didė 37 (70, 142, 168) (: wielką).

Būdvardis *laba* (dovana) vartojamas „gera, vertinga“ reikšme; pakaitalas *didė* apibūdina dalyką kitu požiūriu, įgalinančiu didė (dovana) laikyti laba.

laikytis ir elgtis

laikītis *prš.* elgtis ir giwēnt 83 (: záchować przeciw Pánu); teip teikeis laikītis 166 (167) (: obyść); nē ęlkdamas 128 (: obchodząc).

Laikytis turi ir „elgtis“ prasmę, dėl to vartosenoje jis suartėja su *elgtis*.

lepinti ir pepinti

lāpint *prš.* pepint 83 (: rospuśczać).

Pepinti „lepinti“ reikšme užtinkamas Daukšos Postilėje (65, 586, 662...), kur jis vartojamas lygiagrečiai su *lepinti*. Tur būt, iš Daukšos šis žodis pateko į Neselmano ir Kuršaičio žodynus. Iš kitų šaltinių jis neužrašytas.

liepti ir įsakyti

kurie mūmus liepti ir įsakyti 73 (: roskazáne); liepe 14 (79, 80, 81) (rozkazuie).

Šie sinonimai šiek tiek skiriasi savo prasminiais niuansais.

ligotas, sergantis ir negalis

Eimi ligôtas waiſtitoiop *prš.* negalis 151: (niemocny); ſêrgantį ir nêgâlintį 162 (: niemocnego); ſêrgaſ 137 (138, 143) (:chory, niemocnego).

Šie pakaitalai artimi, bet nevisiškai nesutampantys savo reikšme.

meilė ir mylėjimas

Lenkų *miłość* verčiama *meile* ir *mylėjimu* (vieną kartą), pvz.: *Mêile* 22 (51, 62, 69, 70, 80, 158, 160, 167, 181...), *miłeymu* 167; atrodo, kad pastaruoju atveju *mylėjimas* pavartotas stilistiniais sumetimais, nenorint tame pačiame sakinyje trečią kartą kartoti žodį *meilė*; kartą (81) *mylėjimą* užtinkame netiksliai pavartotą vietoje lenkų *czceniu* [= *czczeniu*] „gerbimas“.

melsti ir prašyti

Lenkų *prosić* dažniausiai verčiamas *melsti*, žymiai rečiau — *prašyti*, pvz.: *meljt* 49 (50, 53, 55, 61, 66, 68, 85, 106, 134, 135, 138, 139, 163, 169, 170, 171, 173, 176, 181, 189...), *prâbom* 51 (77, 131, 172, 174...).

Šiek tiek skirtingų prasminių niuansų sinonimai, vartojami ir dabartinėje kalboje.

mielaširdystė (vert.), mielaširdumas (vert.) ir susimilimas

Lenkų *miłosierdzie* verčiama *mielaširdyste* (73, 106, 137, 142, 189...) ir *mielaširdumu* (60, 62, 138, 173, 180, 183).

Pirmieji du variantai—darybiniai sinonimai. Kartą užtiktas atsitiktinis ir netikslus *miłosierdzie* atitikmuo — *susimilimas* (137).

murmėti ir ruzgėti

nė murmedami *prš.* ne ruzgedami 86 (: nie Bemrzac).

Vilento, Bretkūno, Daukšos ir kitų raštuose *ruzgėti* vartojamas kaip *murmėti* sinonimas. Šiandien jis užtikamas raštuose ir šnekamojoje kalboje „judėti“ reikšme.

nartinti ir rūstinti

ne nartint *prš.* ruſtint 83 (: nâzbyt karzac).

Nartinti (ypač *įnartinti*) „rūstinti“ reikšme vartojamas Mažvydo, Vilento, Bretkūno, Širvydo ir kituose raštuose. Plg. *ner̃tėti* ir *rūstauti*.

neišbylotis (neišsibyloti) ir neiškalbėtis (neišsikalbėti) „neatsisakyti“

ir newienâm nê iſbiloieis *prš.* neiſkaibeieis 153 (: ſię niewymowił). Plg. *byloti* ir *kalbėti*.

neišbyloma ir neiškalbama

geribê nê iſbîlomoi 144 (164, 171, 185) (:niewyſławiony, niewymowney); nê iſkaibama 142 (: niewymowna). Plg. *byloti* ir *kalbėti*.

nepailsti ir nepristokti „nepristigti“

nê paylſtu ant kelo *prš.* nepristoktu 156 (: nie vſtâli).

Nepristokti dažnai vartojamas sen. ir vėlesniuose raštuose „nepristigti“ reikšme. Pavartojus šalia *nepailsti* (ant kelio) ir *nepristokti* „nepristigti, nestokoti“, šiek tiek papildoma sakinio prasmė.

neapslėpęs ir neuždengęs (vert.)

nieko nòpslėpęs ir ne vėdėgęs 147 (: nie zákrywby); *uždengtis* ir *dangstyti*.

Tai tik atskirais vartosenos atvejais artimos reikšmės žodžiai; antrasis — vertinys, konkretesnis bei vaizdingesnis, bet ne toks tikslus ir tinkamas, kaip *neapslėpęs*.

neižagta ir nepatepta

ne išagtos Mėrgos *prš.* ne pateptos 141 (: niepokalaney); nē išagtos birdies 104 (: czystego).

Neižagta „nesutepta, švari, skaisti“ vartojama Daukšos, Širvydo ir kituose raštuose ir šnekamojoje kalboje. Vėliau įsigalėjo skolinys *čysta*, kurio DK dar neužtinkame.

nertėti ir rūstauti

Lenkų *się gniewać* verčiamas: nērtet *prš.* rūstaut 138; Nē nērtet 151; ne apfirūstawai 151.

Sen. raštuose labai plačiai vartojamas *rūstauti*; retesnis — *nertėti*. Plg. *nartinti* ir *rūstauti*.

niekaniekė ir tūskimas „tuštybė“

pražókšta niekánieke *prš.* tūskimas 169 (:prożność); niekániekių 81 (122) (: mārnościách).

Iš kitų raštų *tūskimas* „niekniekiai, tuštybė“ neužrašytas. Liaudies kalboje (Pasvalys, Joniškis...) jis vartojamas „dūkimas, triukšmavimas“ reikšmėmis, kurios kontekste gali sietis su žodžiu *niekaniekė*.

nenuubosti ir neišilgti

nē nubostumbime *prš.* ne išilgstumbime 117.

Išilgti „nubosti, įkyrėti“ reikšme užrašytas kol kas tik iš DK; *ilgti* ta reikšme vartojamas A. Juškos žodyne ir Rodūnėje. *Nenuubosti* ir *neišilgti* vartojami sinonimiškai.

nudalijimas ir atviržimas

drin... nudalyiimo małones *prš.* Awiržimo 95 (: vřyczenia).

Daukšos raštuose *atviržti* vartojamas „atmokėti, atiduoti, apdalyti“ reikšmėmis.

nulenkti ir gerbti

nułąkdami iūs *prš.* gerbdami 83 (: czyniac mu poczciwość); Wřras tūri miłet' ir nułekt' mōtērį 102 (: mieć we czci); Gėrbiau 65 (74): Czynię... poczciwość).

Daukšos ir Širvydo raštuose vartojami abu variantai. *Nulenkti* turi perkeltinę „pagarboj laikyti“ prasmę, tad gali būti gretinamas su *gerbti*.

nuodėmė, nusidėjimas, kaltė, pražengimas ir skola

Nūdeme *prš.* Nusideiimas 56 (131) (:grzech); įskolas tai yra kaltės 54 (: grzechy y przestępstwá); nūdemes 13 (24, 33, 34, 35, 41, 43, 57, 58, 68, 89, 93, 107, 130, 131, 139, 145, 146, 149, 151, 153, 185...)(: grzech); nusideiimús 130 (:grzechy); kaltės 43 (46, 61, 106) (: winy); pražengimus 100) 112, 117, 124, 134, 139, 188) (: występek, przewinienia 134).

Dažniausiai vartojama žodis *nuodėmė*, atitinkantis lenkų *grzech*. Jam visiškai tolygus sinonimas yra labai retai užtinkamas *nusidėjimas*. Lenkų *wina* verčia-

ma kalte, o *występek* ir *przewinienia* — *pražengimu*; atsitiktinis ir netikslus atikmuo yra kartą (54) pavartotas *skola*.

Kaltė ir *pražengimas* DK savo reikšme artimi *nuodėmei*, nes kalbama apie kaltes ir pražengimus kaip religinio pobūdžio nusikaltimus. Kai kur (134,139) tuose pačiuose arba gretimuose sakiniuose užtinkama *nuodėmė* ir *pražengimas* gali būti pavartoti ir stilistiniais sumetimais, stengiantis išvengti to paties žodžio kartojimo.

nuomonis ir pajautimas „pojūtis, jutimas“

nūmonių *prš.* paiautimu 114 (: *smyśl*); paiautimais *prš.* numanomis 126 (: *zmysłami*); Nūmonia 103 (174) (: *Rostropność, namiętności*); paiautimai 108 (127) (: *Smył, zamysłami*).

Ieškoma termino lenkų *śmysł* „pojūtis“ išversti ir nenuosekliai maišoma *nuomonis* ir *pajautimas*.

nusiminimas ir abejojimas

Nusiminimas *prš.* Abejioimas 107 (: *Rośpącz*); abėjioimo 56 (: *pochyby*).

Tai skirtingų reikšmių žodžiai; *abejojimas* paraštėje netiksliai pavartotas kaip lenkų *rośpącz* „nusiminimas“ atikmuo; kitoj vietoj (56) jis turi įprastinę reikšmę ir atitinka lenkų *pochyba*.

nužeminimas, nusižeminimas ir pasižeminimas

nužėminimu 49; nusižėminimo 166; pasižėminimo 172 (174).

Mėginama sukurti atitikmenį lenkų *pokora* „nusižeminimas“. Vienas iš variantų (nusižeminimas) gerai sudarytas. Vėliau religiniuose raštuose įsigalėjo skolinys *pakara*.

padaras ir sutvėrimas (vert.)

Lenkų *stworzenie* verčiama *padaru* ir *sutvėrimu*, pvz.: *pádar* 10 (136, 148, 150), *sutwerimop* 122 (172).

Sutvėrimas yra vertinys, labai įsigalėjęs vėlesniuose raštuose. Plg. *padaryti* ir *sutverti*.

padaryti ir sutverti (vert.)

Dievas *padare* žmogų 21 (29, 30, 51, 134, 185) (: *stworzony, vczynić* 29); *sutwer-ti* 27 (160) (: *stworzeni*); plg. *padaras* ir *sutvėrimas*, taip pat *darytojas*, *sutvėrėjas* ir *sutvėrtojas*.

Dažniausiai vartojamas *padaryti* „sutverti, sukurti“; daug kur jis užtinkamas ir „veikti“ reikšme (55,66).

padrūtinimas ir pastiprinimas

Padrūtinimás *prš.* pastiprinimas 94 (: *Bierz-mováníe*); padrūtinimo 96 (: *bierz-movánía*).

Ieškoma termino sutvirtinimo („dirmavonės“) sakramentui pavadinti ir sukuriama du artimi atitikmenys. Plg. *padrūtinti*, *pastiprinti* ir *patvirtinti*.

padrūtinti, pastiprinti ir patvirtinti

padrutink mane *prš.* pastiprink 136 (: *vmocni*); pastiprino *prš.* padrutino ir patvirtino 75 (: *potwierdził*); padrutinais 152 (*potwierdził*); pastiprink 136 (: *vrzep*).

Padrūinti ir patvirtinti sen. raštuose vartojami ir „pastiprinti“ reikšme, tad visus tris atitikmenis galima laikyti daliniais sinonimais. Plg. *padrūtinimas* ir *pastiprinimas*.

pagraudinimas ir įgraudinimas

Pagrawdimas [= Pagrawdinas] arba įgraudinimas 20; Pagraudinimas 15 (44); Igraudinimas 80.

Abu lenkų *napominanie* „priminimas“ atitikmenys liaudiški, su stipriais emociniais atspalviais, per siauros reikšmės apimties. Tikslusnis atitikmuo galėjo būti sudarytas iš DK neužtikto *priminti* (vartojama tikrai *atminti* — 60, 67, 74, 139, 151, 162).

pagunda ir pagundymas

pagūndos *prš.* pagundimo 169; pagundas 101 (122, 188); pagūndimą 46 (55, 87).

Lenkų *pokusza* verčiama dviem darybiniais sinonimais, kurie ir vėliau raštuose buvo paraleliškai vartojami.

pagalba, pašalpa ir padėjimas

Lenkų *pomoc* verčiama trimis sinonimais, kurie vartojami iki šių dienų, pvz.: pagalbą *prš.* pášalpą 55 (57); pašalpos *prš.* pagálbos 64; pášalpa *prš.* padeiimu 86; pagálbą 55 (122, 129, 135); pašalpos 64 (85, 159). Plg. *pašelpiti, padėti* ir *pagelbėti*.

pakaks ir gana

pakáks *prš.* gana 156 (: dosyć); gana 43 (156) (: dosyć); plg. pakáka 42 (: dosić); pakaktinai 112 (: doskonále).

Pakaks ir *gana* iki šiol vartojami sinonimiškai.

pakastas, palaidotas ir paraustas

numirės ir pákastas *prš.* Palaidotas 33 (: pogrzebion); páraustas *prš.* Pakastas 137 (: pogrzebiony); pákastas 23 (: pogrzebion).

Įprasčiausias atitikmuo yra *palaidotas*; *pakastas* turi vaizdinį, o *paraustas*, be to, — vulgarų atspalvį. Plg. *palaidoti* ir *praleisti*.

palaidoti ir praleisti

Numirusi paláidot *prš.* práłaišt 106 (: pochować); plg. *pakastas, palaidotas* ir *paraustas*.

Pakaitalai skiriasi reikšmėmis: *praleisti* pavartotas „palydėti“, o *palaidoti* — įprastine reikšme.

palaimintas, padeivintas, pagirtas ir pagarbintas

paláimintosp giwatosp *prš.* padeiwintosp 36 (: błogosławionemu); wiśsiémus pagirtiémus *prš.* Paláimintiemus 53; palaimintos mergós 64 (105, 155, 157, 164, 181) (: błogosławioney); padéiwintas 36 (42, 65) (: vvielbiony); pagirtós mergós 32 (53, 58, 63) (: błogosławioney); kartą (2) *blogosławiony* išverstas žodžiu *pagarbintas*, kuris kitur (36, 179) atitinka lenkų *chwalebny*.

Šie variantai šiek tiek siejasi savo bendra prasme, bet nėra labai artimi. Juos lenkiškame tekste atitinka trys žodžiai, beveik dėsningai verčiami atitinkamai lietuviškais pakaitalais (išskyrus *blogosławiony* — *pagarbintas*). Dažniausiai vartojamas *palaimintas*. Šiandien mums neįprastas *padeiwintas*, kurs labai retai užtinkamas ir Daukšos raštuose.

paprasti ir pajunkti

paprâte darit *prš.* paiunk [= paiunke] 20 (: zwykli).

Lietuviški atitikmenys vartojami kaip sinonimai. Plg. *paprotys* ir *pajunkimas*.

paprotys ir pajunkimas

páprocžio *prš.* paiukimo [= paiūkimo] 123 (: zwyczáiu); paiūkinimūfšę [= paiūkimūfšę] 6 (7) (: zwyczáiach).

Paprotys ir *pajunkimas* eina kaip sinonimai. Plg. *paprásti* ir *pajungti*.

pasiduoti ir paskirtis (pasiskirti)

paſſidūmē ... maľdōmus *prš.* páſkiremes 61 (: zálecamy); plg. paſſidāwes 124 (175) (: podawſy); páſkiriū iam dūſiā 69 (: ofiāruie).

Artimos reikšmės pakaitalai. Vietoje *paskirtis* sen. raštuose, ypač vėlesniuose, iš dalies vartojamas ir skolinys *afieravoti*, kurio DK neužtikta.

paskandinimas, pasmerkimas, prapuolimas ir prapultis.

Adomas atneſe... paskādinimā *prš.* prapuolimā 35; ne butū man' anſ paſmēr-kimo *prš.* paſkādinimo 173 (: ſkarāniu); ir ant amžino prapūlimo 179 (172) (: zá-trācēniu); weda mus ing prāpuť 11.

Pirmieji trys atitikmenys skiriasi savo reikšme. *Paskandinimas* yra vaizdingas, liaudiškas „pražūtis“ sąvokos išreiškimas; *pasmerkimas* — ne toks konkretus ir vaizdingas; *prapuolimas* ir *prapultis* — darybiniai sinonimai.

pastaras, paskučiausias ir paskujejis

Kėturi pastarieji daiktai žmogaus *prš.* Paſkucžiaufei 108 (: oſtáteczne); pástaroii 38 (94) (: nakon'cu, oſtáteczne); paſkuiciais mėtais 5 (: ná potomne czāſy).

Pastaras sen. raštuose vartojamas „paskutinis“ prasme ir yra sinonimas žodžiui *paskutinis*.

pasveikinti ir išgydyti

paſwėikintumbei *prš.* iſgĩdintumbei (151) (: vzdrowić); paſwėikint 137 (140, 177), (: vzdrowić); iſgĩdžēu 110 (141, 151, 152) (: vleczyć, vzdrowić).

Sen. raštuose *pasveikinti* vartojamas ir „sveiką padaryti, išgydyti“ reikšme ir eina pakaitomis su *išgydyti*. Plg. *išvaistėjimas*, *išvaistymas*, *išgydymas*, *pasveikimas* ir *išliečijimas*.

pašelpiti, padėti ir pagelbėti

paſſelpť iūs *prš.* padet 81 (: wſpomagáć); padék 139 (159) (: wſpomoz, pomoc); pagelbék 136 (: porátuy).

Pašelpiti ir *pagelbėti* galima laikyti sinonimais, kuriems labai artimas *padėti* „pagelbėti“ reikšme.

pašvankinti ir dauginti

paſwākinai tawū ateimū *prš.* dauxinai 164 (: vſláchil); daugfindamas 52.

Daukšos Katekizme ir Postilėje *pašvankinti* vartojamas „pagražinti, papuošti“ reikšme lygiagrečiai su *gražinti*. Tokia pačia reikšme užtinkamas ir *dauginti*, turintis ir kitų prasmų („gausinti, didinti...“). Plg. *švankus* ir *gražus*.

pavirsti, tapti ir stotis (vert.)

Pawirſta ir tampa ſunumi 11 (: Stawa ſię); Pawirſta *prſ.* Tampa 12 (: Zoſtaie); tãmpamẽ *prſ.* ſtoiamẽ 96 (: ſtawamy); pawirſta 99 (: odmienia); nẽ tapſit 7 (10, 17, 32, 43, 57, 63, 95, 150, 160, 184) (: nie ſtãniecie); ſtoiẽſi 56 (: ſtał).

Iſ trijų paralelizmų, ſutampančių „paſidaryti kuo nors“ reikſmẽ, daſniausiai vartojamas *tapti*. Vertinys *stotis*, iſigalẽjẽs vẽlesniuose raſtuose, labai retas. Kartã lenkų *ſtanie* (143) iſversta *vẽikſis* (Ir kaſg wienók ſu maniẽm wẽikſiẽ). Œiuo atveju *vẽikſis* gali turėti ir „daryſis“ reikſmẽ, todẽl jiſ i paralelizmų tarpã neįtrauktas.

paſenklinti ir paſyminti

paſẽklina *prſ.* paſimina 94 (: nãznãczy).

Lenkų *nãznãczy* „paſkirti, nurodyti“ reikſmẽs ne viſai tikſliai iſverstos ſinonimais *paſenklinti* ir *paſymėti*. Plg. *ſenklinti* ir *ſymėti*.

penas, valgymas ir ẽdesys

penas ir gerimas mãnas *prſ.* wãlgimas 160 (: pokarm); wãlgimẽ *prſ.* edeſyia 126 (: w iedzeniu); penã 171 (182) (: pokarm, ſywnoſc); Kelentis Nũg Wãlgimo 183 (: od ſtołu); ẽdeſiũ uſdrauſtũ... nẽwãlgĩſi 89 (162) (: pokãrmow).

Senuoſiuose raſtuose, ypač Daukſos Poſtilẽje, *penas* daſnai uſtinkamas „maistas“ reikſmẽ. Kalbant apie ſmonių penã, vartojamas ir *valgymas* (retai). Tik retkarčiais Daukſa ſalia *peno* ir *valgymo* pavartoja ir *ẽdeſj*, kurs, ſprendſiant iſ dabartinẽs jo vartosenos, galẽjo turėti vulgarų atſpalvį (paprastai kalbama apie gyvulių ẽdeſj, arba *ẽdesys* „valgiſ“ vulgarioj kalboj). Kol kaſ iſ XVI—XVII a. raſtų neuſfikuota ſodſiũ *maistas* ir *valgiſ*.

penẽjimas ir paſotinimas

penẽimu, arba paſõtinimu kũno 54 (: poſywnieniem); paſõtinimas 175 (: nãſyccenie).

Pirmasĩs paralelizmo komponentas per konkretus ir dẽl to, gal bũt, per ſiauras; geresnis yra *paſotinimas*, kurs kartã netikſliai pavartotas: vietoj lenkų *poſilenie* (duſe) „paſtiprinimas“ — *paſõtinimas* (dũſios) 156.

permanymas ir ſupratimas

Pẽrmanimo, arba ſupratĩmo 104 (: Wyrozumienia).

Ieſkoma termino vienai iſ ſventos dvasios dovanų — protui pavadinti ir duodami du darybiniai variantai — *permanymas* ir *ſupratimas*. *Permanyti* „ſuprasti“ plačiai vartojamas nuo Maſvydo raſtuose ir liaudies kalboje.

pĩgiaus ir gandſiaus „lengviau, geriau“

pĩgẽus numirt turimẽ nẽkaip *prſ.* gãdſeus 70 (: rãczy); pĩgiaus (: łatwie).

Sen. raſtuose ir tarmẽse *pĩgiau* (pĩgiaus, pĩgesn) vartojamas ir „lengviau, geriau“ reikſmẽmis. *Gandſiaus* kol kaſ uſraſytas tik iſ Daukſos ir V. Kudirkos raſtų.

prabĩguſiai ir praſmatu „per daug, labai“

iſ to prabĩguſei apmaudũĩ *prſ.* prãſmatu 111 (: zbytnie); prabĩguſei ape tatãi apmaudawo 122, 167 (: zbytnie); prãſmatu 119 (: zbytnie).

Prabĩguſiai „labai, perdẽtai“ uſtinkamas Daukſos ir Œirvydo veikaluose. Daug plačiai vartojamas raſtuose *praſmatas* „gausybẽ, perteklius, prabanga, puikybẽ“. Plg. *prabĩgẽs* ir *praſmatas*.

prabingęs ir prašmatas „per didelis, perdėtas“

Prabigęs dukščiimas *prš.* prašmatas 107 (: Zbytnie).

Sen. raštuose, ypač Daukšos, užtinkami abu žodžiai, vartojami kaip sinonimai.

priejauta, priežinė (?) ir siela „sąžinė“

prieiautos *prš.* sielos 100 (112) (: sumnieniu); sielós *prš.* prieiautos 111 (: sumnienia); siēla *prš.* pēiežine [= priežinė?] 125 (: sumnienie); siēla 68 (69, 118, 130) (: sumnieniem).

Ieškoma termino „sąžinei“ išreikšti. Dažniausiai vartojama *siela*, kuri vėliau įgavo „dūšios“ reikšmę. Lenkų *dusza* DK visur atitinka skolinys *dūšia*. Žodis *priejauta*, „sąžinė“ užtinkamas ir Širvydo raštuose; keletą kartų jis taip pat užrašytas iš tarmių „nujautimas, užuojauta“ reikšmėmis. *Priežinė* (?) užfiksuota tik iš DK.

prikuopti ir apveizdėti

Idant mus prikūptų dūna *prš.* Apweizdetu 54 (: opatrzył); prikūpia, apweizdi 31.

Prikuopti „aprupinti, prižiūrėti“ reikšmėmis vartojamas Daukšos ir Bretkūno raštuose. Plg. *apkuopti* ir *apčystyti*.

prisitaisyti ir prirengtis (prisirengti)

O kaipąg turi prisitaisit *prš.* prirektis [= prirektis] 97 (: nągotowác); prirektis 99 (: przygotowác).

Prisitaisyti turi „pasiruošti“ reikšmę, kuria jis glaudžiai susisieja su *prirengtis*

prislėgimas ir priespauda

Prislėgimas grintūiu *prš.* priespauda 108 (: Vciśnienie); priespaudos 57 (125) (: vtrapieniem, doległościach); plg. prispāustas 151 (: vtrapiony).

Pakaitalai eina sinonimais. *Prislėgimas* užrašytas tik iš DK ir gali būti laikomas Daukšos naujadaru. *Priespauda* plačiai vartojama Daukšos, Širvydo ir kituose raštuose.

privalymas ir reikalas

rađamės kokime priwálime, arba reikałe 18 (: w...potrzebe); réikałas arbá priwálimas 71 (77) (: potrzeba); réikálūje 122 (158) (: potrzebách).

Lenkų *potrzeba* verčiama dviem žodžiais; dažniausiai vartojamas *reikalas* „reikalingumas, reikmė, nepriteklis“. Plg. *privalomas*, *privalus* ir *reikalingas*.

reikalingas, privalomas ir privalus

Lenkų *potrzebny* verčiamas trimis žodžiais: ápe dáiktus iam reikalingus ir priwátomus 21 (71, 72); dáiktą... priwáłoma *prš.* reikálingą 69; reikálingų 22 (44); priwáłomu 53; priwáłus 1 (3, 70).

Dažniausiai kartu eina *reikalingas* ir *privalomas*. Kartą *privalomas* pavartotas vietoje lenkų *przystojny* (czásu przystojnego — metu priwáłomu 182). Plg. *privalymas* ir *reikalas*.

sakyti ir tarti (taryti)

Įvairiose DK vietose vartojami artimos reikšmės žodžiai *sakyti* ir *tarti* (taryti), pvz.: Sakikig 12 (94), fakidamas 156; tari 12, taridamas 16. Rodos, daž-

niausiai vartojamas *tarti* (taryti). Atskirais atvejais šie pakaitalai eina lygiagrečiai su *byloti* ir *kalbėti*.

saldumas ir saldybė

Įsaldūmė *prš.* įsaldibe 62 (: słodkości); įsaldūmę 170 (:słodkości); įsaldībei 155 (160, 177) (: w słodkości).

Paraleliškai vartojami abu darybiniai sinonimai, užtinkami (saldybė) ir kituose sen. raštuose.

sandara ir suderėjimas

tūri vįlaikit... įdara 102; turi sudėrėimą (su bažnycia) 103.

Sandara plačiai vartojamas sen. raštuose, *suderėjimas* — laikytinas Daukšos naujadarų, pavartotų, greičiausiai, stilistiniais sumetimais, nenorint tame pačiame sakinyje kartoti žodžio *sandara*.

saugoti(s) ir sergēt(is)

Įvairiose teksto vietose lenkų *zachować* ir *strzedz* verčiami *saugoti(s)* (dažniausiai) ir *sergėti(s)*, pvz.: saugodami prisakimus 27 (55, 69, 70, 71, 78, 80, 89, 93, 126, 180, 181); įserget akis 87 (120, 122, 123, 145). Saugomi (sergimi) apžadai, šventės, pasninkai ir kitkas, saugomasi (sergimasi) nuo nuodėmių, pagundų, viso pikto ir t.t. Vienur kitur prie *saugoti* ir *sergėti* pridėta paaiškinimų, papildomų atitikmenų, pvz.: saugot ir laikit turėjo [tvarką] 126 (: zachować miał); įsergedamies, apląkdami ir vėgdami wiśjókiu bičuribų 84 (: strzegąc się). Kai kur (84) po *saugoti* pavartotas *sergėti* stilistiniais sumetimais, nenorint čia pat kartoti to paties žodžio. Plg. *vangstyti*, *vengti* ir *saugotis*.

sielvartas ir apmaudas

įsielwartūse *prš.* apmauduose 122 (: frąfunkach).

Sielvartas vartojamas raštuose nuo Mažvydo laikų. Jis yra daugiau knyginis žodis, palyginus su *apmaudas* „pyktis, rūstybė, nepasitenkinimas, neramumas“, kurs būdingas liaudies šnekamajai kalbai ir turi truputį kitą prasminį niuansą. Plg. *apmauduoti*, *rūpintis* ir *sielotis*.

smarkumas ir sūrystė (vert.)

nė vsilaike su... įmārkumu... wālgimė *prš.* suriste 126 (: jurowością).

Smarkumas „aštrumas, griežtumas, šiurkštumas“ vartojamas Daukšos raštuose, Širvydo žodyne ir kitur; *sūrystė* yra vertinys, užfiksuotas tik iš DK (Širvydo žodyne yra *sūrybė*).

sostas ir krėslas

įdsto *prš.* kreslo 147 (: stolice).

Sen. raštuose dažniausiai vartojamas *sostas*; retkarčiais užtinkamas *krėslas* „sostas“ (Mažvydo, Daukšos ir kt. raštuose).

stembti, priešintis ir stiprintis

idānt galetų stēmbt' prieš wargūs *prš.* stiprintis 101 (: przeciwić); Stēmbt *prš.* Priešintis 107 (: Przeciwiac się); Stēbdamas 123 (:przeciwiāiac się).

Dažniausiai sen. raštuose, ypač Daukšos, vartojamas *stembti*; žymiai retesnis yra *priešintis*; *stiprinti(s)* užtinkamas „tvirtinti(s)“ reikšme ir tik Miežinio žodyne duodama dar ir „kovoti“ reikšmė, kuri galėtų sietis su „priešintis“ reikšme.

sterblė ir kraštas

palitėjusis sterblės prš. krašto 152 (: kráu).

Sterblė sen. raštuose daugiausia vartojamas „skraitas, antis“ reikšmėmis; kai kur ji (Daukšos, Širvydo, Morkūno raštuose) užtinkama ir „drabužių kraštas, pakraštys“ prasme. *Kraštas* (drabužių) yra neitralus, o sterblė — šnekamosios kalbos žodis.

sujungta ir suvienyta

Juwiénintá su iú 98 (156) (: ziednoczona); su nē kaltibe juiúgtos 4 (: złączone).

Jungti ir *vienyti* vartojami kaip sinonimai.

sutvarčioti ir užraišioti „sutvarstyti“.

žaizdas sutwarczioii prš. vzraišioi 143 (: zawięzuiß).

Abu žodžiai užrašyti tik iš Daukšos raštų, kur jie labai retai vartojami.

švankumas ir gražumas

švankumas prš. gražumas 158 (: ozdóbá).

Švankumas „gražumas, skaistumas, padorumas“ užtinkamas ir Daukšos Postilėje. Plg. *švankus* ir *gražus*.

švankus ir gražus

švankų prš. gražų 157 (: nadobnego); grâžus 42 (56) (: piękni).

Švankus „gražus, padorus, mandagus“ vartojamas ir kituose raštuose lygiagrečiai su *gražus*.

tarpinykas (-ė), užtarytojas (-a) ir pritarytojas

tárpinikē mûšų prš. vjtarioia 63 (: Orędowniczko); vjtarioius ir tarpinikus 67; tárpínike 59 (: Orętowaniczka); tárpínikamus 64 (: pomocnikom); vjtarioia 62; pritaritoiēmus 64 (: przyczyn'com).

Tarpinykas plačiai vartojamas sen. raštuose ir vėliau; *užtarytojas* (-a) užfiksuota iš vėlesnių raštų ir šnekamosios kalbos. Vienur kitur (64) lenkų *pomocnik* netiksliai išverstas *tarpinyku*, kitur (139) gerai — *padėjėjas*.

tauta ir giminė

wiśų tautų arba giminių 40.

Daukšos raštuose šalia dažnai užtinkamo *tauta* kai kur vartojama ir *giminė* (po jungtuko *arba*). Tai rodo, kad šių žodžių reikšmė raštų vartosenoje nebuvo nusistojusi.

tekėti, pasitekėti ir bėgti

tēket maĩdūmp prš. begt 87 (136); (: vćiekáč); Tawęsp pašitekėio wiśi ligōnis prš. bego 152 (: ućiekali); tēket 87 (167) (: vćiekał); pašitekėšiu 136 (167) (: ućiekę); Bėgu 48 (136, 150).

Sen. raštuose *tekėti* vartojamas „bėgti“ prasme, kalbant apie žmones. Tad *tekėti*, *pasitekėti* ir *bėgti* eina sinonimais.

tėvainumas ir tėvykštavimas

„ipėdinystė, paveldėjimas“

kurią turimē vj tėvainumą prš. teuiķķawima [= tewikštawima] 96 (: dzie-
dźictwo); tėvainumo 12 (142).

Šie lenkų *dźiedźictwo* atitikmenys užrašyti tik iš Daukšos raštų, kitur užtinkama *tėvainystė*, *tėvikštystė* ir kt.

tikėtis ir dūksėtis

Ko gero tikies *prš.* dukšies 44 (: spodźiewaß); tikimes 45 (: spodźiewamy); dukšetis 176.

Vartojami kaip sinonimai. Daukšos Postilėje ir kituose sen. raštuose užtin-kamas ir *viltis*. Plg. *dūksėjimas, padūksis, tikėjimasis* ir *viltis*.

tobulumas ir paginėjimas

apturētumbime wiśfōkią tōbulumą *prš.* pagineiimą 98 (: dośkonáości); tō-bulumop 117 (147) (: dośkonáości).

Tobulumas „gerumas, pilnumas, užbaigtumas“ plačiai vartojamas Daukšos raštuose; kitur užtinkame *tobulystė(-a)* ir *tobulybė*. *Paginėjimas* „užbaigimas, pabaiga“ sen. raštijoje retai vartojamas; DK jis netiksliai pavartotas ir „pabaigtu-mas, gatavumas“ reikšme ir sugretintas su *tobulumas*.

troškumas, lepumas ir godas

Trōškumas łobio *prš.* lapumas., Godas 91 (: Lakomstwo).

Troškumas „norėjimas“, *lepumas* „lepinimų troškimas, lepinimas(is)“, *godas* „godumas“ dažnai vartojami Daukšos ir kituose sen. raštuose; užtinkamas ir *troškimas, troškulys*. Plg. *didžiavimas, lepumas* ir *putlumas*.

tuointimpos ir visados

Lāupfink tūintimpos *prš.* wiśfados 163 (: wstawicźnie); wiśadós 20 (85, 161, 176, 181) (: zawŹze, zawŹdy).

Tuointimpos „nuolat, visados“ pažįstamas iš Daukšos ir Daukanto raštų. Tai žemaičių tarmai būdingas žodis.

užaušęs, užvėšęs ir užšalęs

dārō žmōgų vŹáuŹuŹiu ir vŹwēŹŹuŹiu mēileia *prš.* vŹbaŹuŹiu 93 (: oŹiēblego).

Artimos reikšmės pakaitalai, kurių paskutinis stipriausiai išreiškia atvėsimo laipsnį. Jie vartojami perkeltine reikšme, kalbant apie žmogaus dvasinį pasyvumą.

uždengtis ir dangstyti „užsidengti“

Źparnáis...vŹdēgeŹ *prš.* dākŹtos 148 (: zākrywáia).

Pirmasis yra kartinis, antrasis — kartotinis veiksmažodis, gal ne taip tiksliai išreiškias sakinio prasmę, kaip *uždengtis* (= užsidengti).

užgriūti ir užpulti

ant mūŹŹu vŹgrūtų *prš.* vŹpułtu 169 (: vpádly).

Pirmasis žodis labai ekspresyvus; jis pavartotas metaforiškai, vaizdingai kal-bant apie naktų užgriuvimą ant žmonių; jo pakaitalas *užpulti* taip pat vaizdingas ir ekspresyvus, gal būt, lenkų teksto poveikyje atsiradęs, nors aplamai metaforiš-ki posakiai „užpuolė naktis (vakaras...)“ dabartinėje lietuvių kalboje vartojami.

užkietėjimas ir užsidrūtinimas

VŹkietēiimas *prš.* vŹsidrutinimas 107 (: ZátwárdŹiałoŹć).

Šie vienos nuodėmės pavadinimai Daukšos pradėti vartoti; iš jų išliko re-liginuose raštuose *užkietėjimas*. Plg. *padrūtininti, pastiprinti* ir *patvirtinti*.

užvėsimas ir užšalimas

vŹlikos... vŹwēŹsimē *prš.* vŹbaŹime 121 (: oŹiēbloŹć). Plg. *užaušti, užvėsti* ir *užšalti*.

vaikai ir sūnūs

mišėtis kaip brōlei ir vaikāi wiēno tėwo *prš.* *junus* 50 (:brācia á synowie); kitur (11, 26, 32, 37, 61, 167) žodžio *sūnus* formos vartojamos įprastine reikšme.

Sen. raštuose vietoje *vaikai* dažnai vartojami *sūnūs*.

valia ir noras

tur *ųawimp* tris galibes... *wálą* arba *nórą* 27 (: *wolą*); *walá* 29 (42, 127, 166); *nórą* 42 (123, 129, 166) (: *chęc*, *myśli*, *ochotą*).

Lenkiškai atitikmenys rodo, kad *noras* per plačiai vartojamas, kad jis negali būti *valios* pakaitalas.

vangstyti, vengti ir saugotis

wągųtit kitų priėpūlą *prš.* *ųaugotis* 87 (: *wiárować*); *węgt* draugės piktós *prš.* *Zaugotis* [= *Saugotis*] 85 (: *ųtrzedz ųię*); *węgdami* 84 (176, 177) (: *ųtrzegac ųię*, *niewųtydzę*).

Visi paraleliniai komponentai yra artimos reikšmės, pirmieji du — sinonimai. *Vangstyti(s)* „vengti“ užtikamas raštuose ir tarmėse šalia dažnesnio *vengti*.

veikalas ir darbas

wėikalųųse *prš.* darbuose 123 (: *wųprawach*); kitur įvairiose teksto vietose dažniausiai užtikamas darbas (10, 14, 22, 38, 41, 66, 67, 71, 76, 79, 80, 91, 131, 181), kuriuo verčiamas lenkų *wczynok*; *veikalas* vartojamas (11, 18, 33, 123, 125, 150, 181) reikšmėmis „darbas, veikimas, veiksmas, dalykas, reikalas“ rečiau, atitinka lenkų *ųprawa* (dažniausiai), *obrzęd*, *wrzęd* (labai retai) ir sutinkamas kituose sen. raštuose.

vieneriopai ir vienaip

wienėlōpai (= wienėriopai?) tiki ing Diewą *prš.* wienáip 39.

Sen. raštuose vartojama *vieneriopai* ir *wienaip* (vienaipo). Forma wienėlōpai užfiksuota vieną kartą tik iš DK, todėl, greičiausiai, ji atitaisytina į lytį wienėriopai, užtikamą Daukšos raštuose ir kitur.

žadėti(s) ir paketinti

kuriūs Diewui ųadėio ir pakėtino 78 (: *obiecánych*); ųada 10 (11, 68, 78, 92, 170) (: *obiecac*); plg. kėtindamas 68.

Vartojami kaip sinonimai; labai dažnas sen. raštuose yra *žadėti* (pažadėti, atsižadėti, apžadėti, apsižadėti...), žymiai retesnis — *ketinti* (paketinti).

ženklinti ir žyminti

ųėkliname kaktą ųimę krįžeus *prš.* Ziminame 20 (: *znaczymy*); ųėklinamės 17 (18).

Abu plačiai vartojami kaip sinonimai raštuose, ypač senuosiuose, ir šneka-mojoje kalboje (čia retesnis *žyminti*). Plg. *paženklinti* ir *pažymėti*; *žymė* ir *ženklas*.

žygis ir žingsnis

ųīgi kokį padarītu lāupųųinimė *prš.* ųingųli [= ųingsni] 121 (: *postępek*).

Sen. raštuose vartojami abu pakaitalai, dažnesnis — *žyngsnis*.

žymė ir ženklas

Kuri yra žimė, arba žėktās krikščionies 15 (: známie); kitur atskirai vartojama žymė (9, 16, 20, 67) ir ženklas (17, 18, 19).

Abu žodžiai sen. raštuose ir vėliau vartojami paraleliškai įvairiomis reikšmėmis („žymuo, pažymys, herbas, antspaudas...“). Plg. *ženklinti* ir *žymėti*.

žvakė ir žiburys

žwākes arba žiburo 19 (: świecy).

Pakaitalai skiriasi reikšme — *žvakė* daug siauresnės apimties žodis nekaip *žiburys*, nes žiburiu vadinama ne tik žvakės, bet ir skalos, žibinto ir kitokias šviesas. Galima tarti, kad tai vertėjo pastangos papildyti bei patikslinti sakinį, nelaikant žvakę (:šwiec) vienintele apsišvietimo priemone, prie *žvakės* pridėdant ir *žiburį* kaip platesnės apimties žodį (žvakė lietuvių buityje XVI a. negalėjo būti pagrindinė apsišvietimo priemonė).

žvilgterėti ir pavyzdėti

ant manęs... žwilkłtėret prš. pawizdet 134 (: weyźrzeć = weyrzeć); žwilkłtėrés 136(: poyźrzy = poyrzy); pawijėk 140 (: weyźrzy).

Sen. raštuose dažniau vartojamas *žvilgterėti*, daug retesnis — *pavyzdėti*.

Suminėtų DK lietuviškų paralelizmų tarpe yra nemaža sinonimų, artimos reikšmės ir iš dalies sutampančios vartosenos žodžių. Jais stengiamasi papildyti bei patikslinti mintį (ypač tai liečia pakaitalus, vartojamus po jungiamųjų žodžių *ir, arba, tai yra*), paaiškinti bei išryškinti sąvokas, jas reiškiančių žodžių prasminius, vaizdinius bei emocinius atspalvius ir padaryti turinį aiškų, vaizdingą ir patrauklų, kiek tai įmanoma pasiekti katekizmo vertime, tikėjimo tiesas dėstant.

DK sinonimiškai vartojami: *neišbyloma* ir *neiškalbama*; *nenubosti* ir *neišilgti*; *paproty* ir *pajunkimas*; *pagalba*, *pašalpa* ir *padėjimas*; *pakaks* ir *gana*; *pastaras* ir *paskučiausias*; *paženklinti* ir *pažyminti*; *prabingės* ir *prašmatūs*; *saugoti(s)* ir *sergėti(s)*; *sujungti* ir *suvienyti*; *tikėtis* ir *dūksėtis*; *žadėti(s)* ir *paketinti*; *žymė* ir *ženklas* ir daug kitų leksinių paralelizmų. Apie jų prasminį artimumą galima spręsti ir iš lenkiškų atitikmenų, ir iš tų paralelinių komponentų vartosenos lietuviškame DK tekste, ir dalinai iš dabartinės tų pakaitalų vartosenos, galinčios daugeliu atvejų paliudyti įvairių komponentų sinonimiškumą.

Didžioji dalis sinonimų turi maždaug tą pačią reikšmę, tik šiek tiek skiriasi prasminiais, vaizdiniais, emociniais bei stilistiniais atspalviais, pvz.: *didžiavimas* ir *putlumas*; *melsti* ir *prašyti*; *murmėti* ir *ruzgėti*; *nartinti* ir *rūstinti*; *pakastas*, *palaidotas* ir *paraustas*; *sielvartas* ir *apmaudas*; *užgriūti* ir *užpulti*. Kai kurie sinonimiškai vartojami pakaitalai labai liaudiški, vaizdingi, ekspresyviūs, pvz.: *gilinė* „mirtis“, *putlumas* „išdidumas“, *padaras*, „sutvėrimas“, *prislėgimas* „priešpaula“ ir t.t.

Yra atvejų, kur liaudies kalbos žodžiai pavartoti perkeltine, abstraktine prasme, pvz.: *ikvėpimas* ir *išlėkimas*; *užaušęs*, *užvėšęs* ir *užšalęs*; *neižagta* „švari, skaisti“, *nulenkti* „gerbti“, *nusižeminimas* ir kt.

Kai kur pagreičiui duodamais sinonimais arba artimos reikšmės žodžiais stengiamasi sustiprinti mintį bei išpūdi, pvz.: *stiebai* daugus drėba ir *wirpa* 148; *geift*?, ir *trokšt* turiu 155.

Vietomis sinonimai, gal būt, pavartoti tuo stilistiniu sumetimu, kad čia pat nebūtų pakartotas tas pats žodis, galintis pakenkti kalbos sklandumui, pvz.: Dušia maná kúno táwo géidžia, širdis maná trókšta but šu tawimi 155; Kaip túrimė šaugot šėštą prišákima... šėrgedamies, aplákdami ir wėgdami wišókiu biėuríbių 84.

DK sinoniminių paralelizmų tarpe galima ieškoti ir įvairių tarmių žodžių. Daukša buvo vidurietis, bet gyveno Žemaičiuose ir kitur. Jis savo kalba stengėsi įtikti kuo plačiausiam skaitytojų būriui, tad į jo raštus galėjo patekti įvairių tarmių leksikos. Šiandien sunku tiksliai nustatyti, koks buvo kai kurių žodžių paplitimas Daukšos laikais, ir tikrai iš turimų dabartinės kalbos ir senųjų raštų toli gražu nepilnų duomenų galima mėginti provizoriškai lokalizuoti tarminiu požiūriu kai kuriuos DK paralelizmus. Antai, žodžiai *tankiai* „dažnai“, *tankus* „dažnas“, *tuointimos* „nuolat, visad“ ir *veikiai* „greitai“ gali būti laikomi dialektizmais, būdingais žemaičių tarmėms. Rytiečiuose (Kupiškis, Utena, Linkmenys, Tverėčius, Adutiškis ir kt.) pažįstamas žodis *versmė*. Tarminiu požiūriu tyrinėtiniai ir kiti, ypač retai vartojami, DK žodžiai, pvz.: *atviržti* „atmokėti“, *bingusiai* „labai“, *algoti* „vadinti“, *gandžiaus* „mieliaus, labiaus“, *glapstyti* „apsupti, apsikabinti“, *godas* „godumas“, *ypačiai* „atskirai“, *karoti* „kyboti“, *leisdyti* (?) „kaitinti, deginti“ (?), *nartinti* „rūstinti, pykinti“, *nertėti* „rūstauti, pykti“, *pastaras* „paskutinis“, *paginėjimas* „užbaigimas“ (?), *peteliškė* „drugelis“, *primitinti* „apgauti“, *pepinti* „lepinti“, *stembti* „priešintis“, *švankus* „gražus“, *troškumas* „godumas“, *valksna* „aketė“ ir kiti.

DK paralelizmų tarpe pasitaiko skirtingos žodžių darybos sinonimų, pvz.: *aklatis* ir *aklystė*; *giltinė*, *mirtis*, *mirimas* ir *numirimas*; *meilė* ir *mylėjimas*; *saldumas* ir *saldybė*; *sandara* ir *suderėjimas*; *tėvainumas* ir *tėvykštavimas* ir t.t. Skirtingos žodžių darybos variantų tarpe yra ir Daukšos naujadarų, teikiamų naujoms sąvokoms pavadinti. Terminų bei naujų žodžių stygius buvo labai didelis, ir Daukša atsidėjęs ieškojo lietuviškų atitikmenų. Kai kuriems dalykams pavadinti duodama po kelis žodžius, pvz.: *išgelbėtojas*, *išgelbėjas* ir *gelbėtojas*; *niekaniekė* ir *tūskimas*; *nuodėmė*, *nusidėjimas*, *kaltė*, *pražengimas* ir *skola*; *nuomonis* ir *pajautimas*; *nužeminimas*, *nusižeminimas* ir *pasižeminimas*; *padrūtinimas* ir *pastiprinimas*; *pagalba*, *pašalpa* ir *padėjimas*; *paprotys* ir *pajunkimas*; *paskandinimas*, *pasmerkimas*, *prapuolimas* ir *prapultis*; *permanymas* ir *supratimas* ir t.t. Tai trukdė stabilizuotis literatūrinei leksikai, bet lietuviškos raštijos pradžioje leksinis įvairavimas buvo neišvengiamas dalykas.

Kai kurie DK paralelizmai šiandien mums atrodo tolimi, nes yra pasikeitusi variantų reikšmė ir vartojimas, bet ano meto vartosenos požiūriu jie gali būti laikomi sinonimais, pvz.: *algoti* ir *vadinti*; *deja* ir *bėda*; *dūksėjimas*, *padūksis*, *tikėjimasis* ir *viltis*; *gandžiaus* ir *mieliaus*; *gyvata* ir *gyvenimas*; *ypačiai* ir *skyrumi*; *įstojimas* ir *pritarimas*; *lepinti* ir *pepinti*; *pasveikinti* ir *išgydyti*; *prabingės* ir *prašmatūs*; *tekėti*, *pasitekėti* ir *bėgti*; *tikėtis* ir *dūksėti* ir kt.

Dalis DK paralelizmų daugiau arba mažiau skiriasi savo reikšme bei vartoseną, pvz.: *alpti* ir *gaišti*; *išgražinti* ir *nuprausti*; *laikytis* ir *elgtis*; *liepti* ir *įsakyti*; *ligotas*, *sergantis* ir *negalys*; *nepailsiti* ir *nepristokti*; *prikuopti* ir *apveizdėti*; *privalymas* ir *reikalas*; *sutvarčioti* ir *užraišioti*.

Vieni šios rūšies paralelizmų yra šiek tiek platesnės reikšmės, pvz.: *apmauduoti, rūpintis ir sielotis; penėjimas ir pasotinimas; vaikai ir sūnūs; žvakė ir žiburys* ir kt.

Kiti netolygiareikšmiai paralelizmų komponentai iškelia skirtingas to paties dalyko, reiškinių ir pan. žymes, pvz.: *didžiausia, marinanti ir mirštama* (nuodėmė); *neįžagta ir nepatepta; nenubosti ir neišilgti; palaimintas, padeivintas, pagirtas ir pagarbintas* ir kt.

Pasitaiko ir tokių atvejų, kur paralelizmo nariai reikšmės požiūriu yra per daug tolimi, nevykusiai sugretinti, pvz.: *atminti ir minėti; daryti, teigti ir veikti; išžulumas, kreivumas ir neteisybė; nusiminimas ir abejojimas; tobulumas ir paginėjimas; tarpinỹkas ir užtartyojas*.

Kartais variantai iš pirmo požiūrio atrodo neįprasti, semantiškai nesusiję, bet, įsigilinus į kontekstą, gali paaiškėti, kad jie artimi savo šalutinėmis reikšmėmis bei vartosenos atvejais, pvz.: *neapslėpęs ir neuždengęs; paskandinimas, pamerkimas, prapuolimas ir prapultis; prisitaisyti ir prirengtis; sterblė ir kraštas; vaikai ir sūnūs; veikalas ir darbas*.

Retkarčiais vienas iš paralelizmo komponentų yra tiesioginis platesnis paaiškinimas, pvz.: *atlaistina* prš. werta atlaidimo 91; artikulų, tai yra... fanariu tikiėiimo 25.

Tarp lietuviškų paralelizmų pasitaiko vertinių. Jų palyginti nedaug. Matyti, Daukša pirmiausia stengėsi pasinaudoti žinomais lietuviškais žodžiais ir tik palyginti retai naudojosi vertiniais, pvz.: *atpirkimas* (vert.) ir *atvadavimas; apsiturėti* (vert.), *dėtis* ir *veiktis; apturėjimas* (vert.) ir *igijimas; darytojas, sutvėrėjas* (vert.) ir *sutvėrtojas* (vert.); *geradarymas* (vert.), *gerodarymas* (vert.), *geropadarymas* (vert.), *geradžia* ir *gerybė; graudumas* ir *sutrynimasis* (vert.); *iššauktas* (vert.) ir *ištremtas; kalinys* ir *saitinys* (vert.), *smarkumas* ir *sūrystė* (vert.) ir kt.

Yra atvejų, kad vienas lenkiškas žodis išverčiamas dviem lietuviškais žodžiais, tolimais savo reikšme, nesudarančiais leksinio paralelizmo ir laikytinai minties išplėtimo elementais, pvz.: kuris nōri gėrai, ir naudingai priimti 100 (: ku godnemu przyięciu); turėio kántrumo priespaudošė arba rūpėsciūššę 125 (: w doległosciách).

Dažniausiai keli lietuviški paraleliniai variantai turi tik po vieną lenkišką atitikmenį (plg. žodžių *algoti, atleistina, atpirkimas, darytojas, dažnas, drugelis, eketė, geradarymas, giltinė, gyvata, graudumas, ypačias, išganytojas, išgražinti, kalinys, karoti, lepinti, liepti, ligotas, melsti, reikalingas, stembti, troškumas, ženklinti* ir kitų paralelinius variantus ir jų lenkiškus atitikmenis). Toks lietuviškų atitikmenų gausumas rodo vertėjo kūrybines pastangas padaryti vertimo kalbą žodingą ir įvairią. Antra vertus, iš to taip pat matyti didžiuliai atitikmenų ieškojimo sunkumai, svyravimai ir iš dalies autoriaus stilistinis neįgudimas. Pasitaiko, kad Daukša, tiksliai nenustatęs žodžių reikšmių arba nesuradęs reikiamų atitikmenų, kelis lenkiškus žodžius verčia vienu lietuvišku, pvz.: *łaskawy* (63, 171, 180, 188) ir *miłościwy* (141, 142) atitinka *malonus*; įvairios žodžių *perwny* (4, 122), *prawdziwy* (7, 154, 170, 172), *własny* (126, 151), *bczyry* (138) ir *czysty* (168) formos kartais išverčiamos vieno žodžio tikras lytimis.

Būna ir taip, kad keli lietuviški pakaitalai atitinka ne vieną, bet kelis lenkiškus artimos reikšmės žodžius. Tada lietuviški paralelizmai yra lenkiškų paraleliz-

mų išdava, pvz.: apie biaurumą ir dargumą nūdemes 58 (: o sprosności á bkáradości grzechu); Tu pādūksis, ir dukšėjimas mānas 135 (: Tyś nádzieiā moiā y dufānie).

Dalis DK leksinių paralelizmų, ypač įvairiose teksto vietose užtinkamų, gali būti traktuojama ir kaip vertėjo kūrybinės laisvės rezultatas. Juk aplamai kiekvienas rašantysis laisvai vartoja sinonimus bei artimos reikšmės žodžius, nesistengdamas laikytis kokios nors griežtos tvarkos, ir dėl to beveik kiekviename kūrinyje gali pasitaikyti įvairių leksinių bei semantinių variantų.

Pagaliau, kai kurie paralelizmai gali būti ir nevienodo originalo teksto (posakių ir žodžių) supratimo bei interpretavimo rezultatas.

* * *

DK leksinių variantų tarpe keliasdešimts yra tokių, kur prie lietuvių kalbos atitikmens (čia pat, arba paraštėje, arba kitoje teksto vietoje) duodamas skolinys arba prie skolinio pridodamas lietuviškas žodis. Lyginant DK tekstą su lenkišku Ledesmos katekizmo tekstu, matyti, kad daugumas lietuviškame tekste užtinkamų skolinių galėjo būti paimti iš lenkiško teksto. Tai rodo lenkų kalbos poveikį tokiam žymiam lietuvių kalbos gaivintojui bei ugdytojui, kaip M. Daukša, kuris į kalbos grynumą kreipė didelį dėmesį. Matyti, verčiant iš lenkiško teksto ir ieškant lietuviškų atitikmenų, ypač terminų ir šiaip žodžių naujoms sąvokoms išreikšti, kartais teko skolintis žodžius iš lenkiško teksto. Dalis skolinių galėjo patekti ir iš kitų šaltinių. Reiškiantis stipriai lenkų kalbos įtakai, lietuviškai diduomenei aplenkėjus ir dažniausiai vartojant lenkų kalbą, įvairūs svetimžodžiai į raštus galėjo skverbtis ir iš šnekamosios kalbos. Kai kas galėjo būti paimta ir iš baltarusių kalbos, kuri tais laikais administracijoje, teismuose ir kitur buvo įsigalėjusi kaip oficiali rašomoji kalba. Neabejotina, kad buvo ir tokių atvejų, kai M. Daukšai ir kitiems XVI a. ir vėlesniems rašytojams buvo neaišku, kuris žodis yra savas, lietuviškas, o kuris skolinys. Tuo metu, neturint lietuvių kalbos žodyną, tai buvo sunku, beveik neįmanoma nustatyti.

Į paraštėse duodamus leksinius paralelizmus, kurių tarpe pasitaiko ir skolinių, reikia žiūrėti ir kaip į glosas (nesuprantamų žodžių paaiškinimus), kurios tais laikais svetur buvo plačiai praktikuojamos ir kurias vėliau pakeitė žodynai. Į lenkų raštiną nusiziūrėjęs, paraštinėmis glosomis naudojosi ir M. Daukša, kai kur lietuviškus žodžius aiškindamas skoliniais, suprantamais lietuviškai gerai nemokantiems dvasininkams, o skolinius aiškindamas savo paties susidarytais naujadarais arba iš liaudies kalbos paimtais žodžiais, tuo norėdamas praturtinti literatūrinę kalbą lietuviška leksika. Tuo metu, kai literatūrinė kalba tikrai formavosi ir jos leksika, ypač terminija, buvo nenusistovėjusi, skoliniai galėjo padėti lietuvių ir lenkų kalbas mokantiems skaitytojams tiksliau suvokti į lietuvių kalbą išverstą tekstą.

Dėl šių priežasčių ir M. Daukša negalėjo išvengti skolinių. Žymi dalis jų vartojama paraleliškai su lietuviškais atitikmenimis.

Daukšos katekizme mes randame tokius skolintus religinius terminus, kaip: *altorius, bažnyčia, dūšia, herezija, hostija, kunigas, katekizmas, mišia, poterius, persona, traicė* ir kiti, kurie vartojami be lietuviškų pakaitalų. DK užtinkame iš lenkiškų tekstų bei kitų šaltinių paimtų ne tik religinių terminų, bet ir šiaip žodžių, kurių daugumas vartojami pakaitomis su lietuviškais atitikmenimis

(pvz., *alkintis* ir *pasnikauti*, *draugas* ir *bursinykas*), o kitiems lietuviškų pakaitalų DK nerasta (pvz., *afiera*, *dėkojimas*, *garstyčios*, *grabas*, *murinas*, *miernybė*, *neatbojimas*, *nedėlia*, *neviežlyvumas*, *padvarija*, *padūmoti*, *skrynia*, *sūdas*, *sūdžia* ir kiti).

Toliau alfabetiškai pateikiami lietuviškų žodžių ir skolinių vartosenos paralelizmai.

alkintis ir pasnykauti (skol.)

alkintis prš. Pafnikaut 114 (: pościć się).

Daukšos raštuose dažniausiai vartojamas *alkintis*; vėliau labiau įsigali skolinys *pasninkauti*.

apkuopti ir apčystyti (skol.)

apkūpdawai 153 (: oczyścić); apčįstiiacę 161 (: oczyścić).

Daukša vartoja *apkuopti*, *apgražinti* ir kitus lietuviškus „apvalyti“ pakaitalus, kurių vietoj vėliau įsigali skolinys *apčystyti*. Plg. *prikuopti* ir *apveizdėti*.

artikulas (skol.) ir sąnarys (vert.)

artikulu, tai yra... Janariu tikičiimo 25 (: artykułow, to iest członkow); artikulai 25 (31); Janariu 178 (: członkow).

Religinio teksto tam tikrai daliai pavadinti sen. raštuose vartojami keli terminai: skolinys — *artikulas*, vertinys *sąnarys* ir *straipstis* (straipsnis). Pastarasis pradėtas vartoti Mažvydo, retkarčiais užtinkamas Bretkūno, Daukšos ir kitų raštuose „dalis, narys, laiptas“ reikšmėmis.

bendrystė ir sėbrystė (skol.) „draugija, draugystė“

bėdrifstęp Angeļu priwádžioia 8 (24, 41) (:towárzyftwa, obcowanie); sėbrifstę 5 (: towárzyftwo).

Abu pakaitalai sen. raštuose retai užtinkami. Dažniau vartojama *draugysta*, *draugystė*, *draugė*.

darymas ir čvičijimas (skol.)

dārimė prš. cįwiczyiime 114 (: czynieniu).

Skolinys *čvičijimas* (čvičyti) Daukšos raštuose labai retas, atsitiktinis. Jį atstoja *darymas*, *mokymas* ir kiti lietuviški žodžiai. Plg. *daryti*, *teigti* ir *veikti*.

draugas ir bursinykas (skol.)

Kaip maŃonų cžęstawóia draugą prš. buršinika 157 (: towárzyba).

Abu pakaitalai sen. raštuose retai vartojami. Be *draugo*, užtinkamas ir *bendras*.

gailėjimas ir pakūta (skol.) „atgaila“

Gailėiimas prš. pakuta 94; gailėimop 73 (96, 138, 140, 150, 186, 188); pakūta 132.

Lenkų *pokuta* „atgaila“ verčiama *gailėjimu*; tik porą kartų pavartotas skolinys *pakūta*, įsigalėjęs vėlesniuose religiniuose raštuose.

galybė, stiprybė, stiprumas, priima (?) ir syla (skol.)

iż tawęs iķeidawo galibe 152 (37) (: siłā); gālibe 51 (120) (: możność); galibę 135 (: mocą); stiprība 29 (: możnośćią); stiprumū 37 (: możnośćią); siłōs 100 (126) (: siły).

Lenkų *śila*, *możność*, *moca* „stiprybė, galia, galybė“ verčiami dažniausiai *galybe*; vienur kitur pasitaiko *stiprybė* ir *stiprumas*; keletą kartų pavartotas skolinys *syla*.

Paraštinis žodis *priima* (su tariamu *a* gale), užrašytas tik iš DK, yra neaiškus ir jo gretinimas prie *galybė* yra abejotinas.

gamta ir cnata (skol.)

małone Diewo ju wiśsomis gámtomis *prš.* cnátomis 96 (:cnotámi); tik porą kartų pavartotas skolinys *cnata*, visur kitur (3, 4, 7, 59, 67, 73) užtinkamas *gamta* „dorybė“.

Gamta „dorybė“ užtinkama tik Daukšos raštuose.

garbė, čestis (skol.), liaupsė ir pagerbimas

Keliolika kartų lenkų *część* y *chwala* išversta *garbė(-a)* ir *liaupsė*, pvz.: *garbės* ir *laupsep* [= *laupjesp*] 18 (51, 53, 68, 69, 145, 154, 158, 159, 180, 181); vienoj vietoj — pagerbimu ir *laupję* 155; kartą *chwale á sławie* — *laupjesp* ir *garbės* 172; *gęrbes prš.* *częsties* 163 (: *czći*); kitur tekste pasitaiko atskirai *garbė*, atitinkanti lenkų *chwala* (65, 92, 108, 146, 164), *część* (180, 181) ir *czćimóść* (78) arba be lenkiško atitikmens (67, 68, 178), ir, kiek dažniau, *liaupsė*, atitinkanti lenkų *chwala* (51, 52, 64, 75, 90, 102, 157, 164, 170, 172, 180, 181, 189) arba be lenkiško atitikmens (11, 31, 80); keletą kartų *część* išversta *pagerbimu* (155, 165). Taigi *garbė, čestis* (tik kartą *prš.*) *liaupsė* ir *pagerbimas* (labai retai) vartojami sinonimiškai, verčiant lenkų *chwala* (*liaupsė, garbė*), *część* (*garbė, pagerbimas, čestis*), *sława* (*garbė*) ir *czćimóść* (*garbė*). Plg. *garbinti, gerbėti, liaupsinti* ir *slovyti*.

garbinti(s), gerbėti, liaupsinti ir slovyti (skol.)

garbintumbimė ir *laupšintumbimė* 67; *gárbinu prš.* *słowiiu* 142 (: *wysławiam*); kurių *gárbinas* *deiwiste* 37 (52, 60, 67, 69, 76, 77, 80, 102) (: *czyniemy mu część*; *Dziękuję; we czći go máiąc; chwałąc*); *Laupšinkite* 2 (76, 90, 163) (: *Chwalćie, Błogosław*); *gęrbéo* *Diewą* 67.

Dažniausiai vartojamas *garbinti*; skolinys *slovyti* tik kartą užtiktas. Plg. *garbė, čestis* (skol.), *liaupsė* ir *pagerbimas*.

geisti, trokšti, norėti ir žyčyti (skol.)

ko geist ir *trokšt* turiu 155 (: *żądać*); *Gęįdami prš.* *Zicįdami* 71 (: *Zycząc*); *gęist*, ir *norét iam* *gęro* 71 (: *życzyć*); *geist* 49 (62, 64, 74, 84, 122, 155) (: *żądać*); *noréo* 24 (76, 79, 87, 134, 138, 153, 156, 165, 166) (: *chćieli*).

Pirmieji trys pakaitalai (*geisti, trokšti* ir *norėti*) yra labai artimos reikšmės. Dažniausiai vartojamas *norėti*. Skolinys *žyčyti* pastebėtas tik kartą ir jis turi daugiau „linkėti“ reikšmę.

gentis ir prietelis (skol.)

gentimi 127 (157) (: *przyaścielem*); *priétėlėus* 153 (154) (: *przyaściełá*)

Daukšos ir kituose sen. raštuose dažniausiai vartojamas skolinys *prietelius*; retkarčiais Daukša pavartoja ir *gentis* „bičiulis, prietelius“, kurs paprastai turi „giminė“ reikšmę.

griešnas (skol.) nusidėjęs ir nuodėmėtas

griešas (= *griešnas*) *prš.* *unodemetas* [= *nuodemetas*] 119 (: *grzeŃny*); *nušidėjęs prš.* *nuodemetas* 149 (150) (: *grzeŃny*) *nušidėjęs* 134 (153, 154, 162, 170, 173) (: *grzeŃny*).

Daukša beveik ištisai vartoja lietuviškus lenkų *grzeszny* pakaitalus *nusidėjęs* (dažniausiai) ir *nuodėmėtas* (retkarčiais). Tik kartą DK užtiktas skolinys *griėšnas*, kurs vėliau labai plačiai įsigalėjo religiniuose raštuose. Savo reikšme šiems atitikmenims artimas yra *kaltas* (41, 92, 120); atitinkas lenkų *winen*.

grynumas ir ubagystė (skol.)

grinumo *prš.* ubagistes 129 (: niedostatkami).

Daukšos raštuose beveik ištisai — *grynumas*, atsitiktinis skolinys — *ubagystė*. Užtinkamas ir *grynas* „neturtingas, vargingas“.

įsčia, viduriai ir žyvas (skol.)

įscioie *prš.* žiwate 17 (58, 149, 172) (: żywoćie); widurėi *prš.* įscios 159 (: wnetrznosćie); įsciu 63 (164, 167) (: żywota, wnetrznosćie).

Dažniausiai vartojama *įscios*, vėliau įsigali skolinys *žyvas*.

įspajinimas, pasisakymas ir spawiedis (skol.)

Iįpajinimo *prš.* Spawiedies 119 (139) (: Spowiadania); Pajisakimo, arba iįpajinimo Nūdemiū 109 (133, 139) (: Spowiedzi); Iįpajinimą 119 (146, 138, 141, 145, 146, 188) (: Spowiedz).

Dažniausiai vartojamas *iįpajinimas*; vėliau įsigali skolinys *spawiedis*.

ištikimas(is) ir viernas(is) (skol.)

drin palinxminimo iįtikimūiū *prš.* wiernuju (: wiernych) 156; iįtikimą 157 (167, 168) (: wiernych).

Tik kartą pasitaikė skolinys *viernas*, vartojamas sen. ir vėlesniuose raštuose. Jo vietoje daug kur galėtų būti *tikras*, užtinkamas DK (4, 7, 122, 126, 138, 151, 154, 168, 170, 172).

ištisai ir zupelnai (skol.)

nėpritekimus... iįtiffai... iįsakiczia *prš.* zupelnai (: zupelnie) 141; iįpajintis iū iįtiffai 97 (: zupelnie).

Abu pakaitalai sen. raštuose retai vartojami. Lenkų *zupelny* ir *zupelnie* Daukša pradeda versti *ištisas* ir *ištisai*; *visai* tam reikalui neužtikta.

išvaistėjimas, išvaistymas, išgydymas, pasveikinimas ir išliečijimas (skol.)

iįwaišteiimo tad to pikto *prš.* Iįgidimo 116 (: vleczenie); iįwaištimo *prš.* iįliecziiimo 87; iįwaišteiimui 142 (: vleczeniu); paswėikinimas 137 (: zdrowienie).

Iš lietuviškų pakaitalų rečiausiai vartojamas *išgydymas*. Dažniau sen. raštuose pasitaiko *išvaistėjimas* ir *pasveikinimas* („išgydymas“ ir „pasveikinimas“). Plg. *pasveikinti* ir *išgydyti*; *gydytojas*, *liekorius* ir *vaistytojas*.

kiželė (skol.) ir trobelė

kižėlą *prš.* trobelas 163 (: chłupki).

Abu pakaitalai retai vartojami.

kredo (skol.), sambarės ir sudėjimas (vert.)

kredo, arba jámbares 22—23 (: Kredo); Krėdą arba fudeiimą 24 (: Kredo ábo fklad); krėdoie 22 (27); fudeiime 24.

Sen. raštuose dažniausiai vartojama *sambarės* (Bretkūnas, Daukša, Širvydas ir kt.).

leprá (skol.) (sergą) ir **raupuoti**

leprá sergą *prš.* raupuoti 152 (:trędownáci).

Lepra pasitaiko Daukšos raštuose. Kitur (Bretkūno, Širvydo ir kt.) plačiai vartojama *raupsas* (raupsai), *rauplės* ir *raupas*.

luomas ir **stonas** (skol.)

mišet' pagalėi lūmą *prš.* stona 82 (: stanu)

Daukšos raštuose dažniausiai vartojamas *luomas*; vėliau labiau įsigali skolinys *stonas*.

mokytojas ir **mistras** (skol.)

môkitoiėi, arba mīstrai 82 (: Mistrzowie).

Su pirmaisiais raštais pasirodo literatūroje *mokytojas* ir plačiai vartojamas; daug retesnis — *mistras*.

neišmestuojama ir **neišmieruojama** (skol.)

nė išmestūiēmą mielašbirdištę *prš.* neišmieruoiemą 142 (: niezmierne); nė išmestūiemosios gerības 162 (189) (: niezmierney).

Dažniausiai vartojamas *neišmestuojama* (neišmestuotas). Plg. *begalė* ir *neaprépta*.

nelaimus ir **mizernas** (skol.)

Drin mūšsų nēlaimių žmonių *prš.* mižernu 33 (: nędznych); mižernú 181 (: nędzną).

Abu pakaitalai labiausiai pažįstami iš Daukšos raštų, iš kur jie užrašyti po keliolika kartų.

neteisis ir **falšyvas** (skol.)

lúdimo nētėisšaus *prš.* fałšiwu 74 (: fałšywego); fałšiwus 78 (: fałšywa).

Neteisis užtinkamas Bretkūno, Daukšos, Širvydo ir kitų raštuose; daug retesnis — *falšyvas*.

paklodė ir **prastyria** (skol.)

paklōdę *prš.* praštiria 166 (: prześcieradło).

Sen. raštuose plačiai vartojamas skolinys *prastyria* (-ė); labai retai pasitaiko *paklodė* (užrašyta iš DK).

paminėti ir **parodyti** (skol.) „patarti“

Abėčioianczēm gėrai paminēt *prš.* parodit 106 (: poradzić); šlaptų pirm paminētu 20 (: przerzeczonych).

Šie pakaitalai užrašyti tik iš DK. *Paminėti* pavartotas ir neįprasta „patarti“ reikšme (106).

pasaulis ir **svietas** (skol.)

Páfaulis *prš.* swietas 53 (: Swiát); pafaulo 5 (11, 21, 24, 40, 53, 70, 73, 81, 141, 164, 170, 189) (: świata).

Daukšos raštuose beveik ištisai vartojamas *pasaulis*, kurį vėliau buvo išstūmęs skolinys *svietas*.

paveikslas ir **abrozas** (skol.)

Tai yr pawėikšlas anos kuri *prš.* Abrožas 60 (84, 134) (: obraz); pawėikšlo 27 (60, 133, 185) (: wyobrażenie, obraz); po pawėikšlu dūnos 98 (: pod osobą).

Sen. raštuose (ypač Daukšos ir Širvydo) dažniausiai vartojamas *paveikslas* „abrozės, pavidalas, pavyzdys“ ir kt. reikšmėmis; daug retesnis yra *abrozės*, įsigalėjęs vėlesniuose raštuose ir šnekam. kalboje.

pazopostyti (skol.) ir **pataikinti** „parengti“
pazopôstieii *prš.* pataikina 155 (: zgotował); ant to teip būtų pafsižopostieš 120 (: przygotował).

Daukšos raštuose *pataikinti* vartojamas „paruošti, parengti“ reikšme; rečiau užtinkamas skolinys *pazopostyti*. Plg. *prisitaisyti* ir *prirengtis*.

peregrinavojimas (skol.) ir **keliavimas**
peregrinawôime *prš.* kelewime 156 (: w pielgrzymowaniu).

Šie pakaitalai reti ir užrašyti iš Daukšos raštų. Plg. *pergrynavoti* ir *keliauti*.

peregrynavoti (skol.) ir **keliauti**
peregrinawôia *prš.* kielauia 156 (: pielgrzymuie).

Šie variantai sen. raštuose labai reti. Plg. *peregrinavojimas* ir *keliavimas*.

pragaras ir **pekla** (skol.)
prágarus *prš.* peklás (92, 164) (: Piekla); pragaro (34, 36, 44, 92, 108, 185) (: pieklá).

Iš turimos medžiagos atrodo, kad Daukša pirmas pradeda vartoti *pragaras*, kurs jo raštuose daug dažnesnis už skolinį *pekla*.

priesakis, priešininkas ir neprietelius (skol.)
priésakis *prš.* Priešinikas 122 (: nieprzyiaciel); priešsinikai *prš.* Neprietelus 53, (96); priešakių 174 (188) (nieprzyaciól); priešiniku 34 (55, 108) (: nieprzyiaciól).

Priesakis Daukšos pradedamas vartoti ir labai dažnai užtinkamas šalia taip pat dažno *priešininko*; retas jo raštuose — *neprietelius*.

prisiekti ir **prisiegoti** (skol.)
prijsiékia 78 (79); prijsiegóia 77 (: przysięgaia).

Nuo Mažvydo sen. raštuose dažniausiai vartojama *prisiekti*; daug retesnis yra skolinys *prisiegoti*.

rėdytojas (skol.) ir **taisytojas**
reditoiës, arba taijsitoiës wijsso jutwerimo 26 (: rzádcá) reditoiaus 76 (: jprawce).

Daukšos pavartotas *taisytojas* yra retas; kiek dažniau užtinkamas skolinys *rėdytojas*. Plg. *taisyti* ir *rėdyti*.

sakyti ir **spaviedotis** (skol.)
prájęgimas, yra...wertas idant io... sakitus *prš.* spawiedotus 124 (: spowiádáno).

Sakyti(s) „spaviedotis“ DK pavartotas tik kartą; kitur (88, 91, 94...) jis turi „tarti, skelbti“ reikšmę. Plg. *išpažinti*, *išsakyti* ir *pasisakyti*.

skomia (skol.) ir **stalas**
skomios *prš.* stało 133 (154); skómiepi 19 (147, 153, 171, 182) (: stole).

Daukša dažniausiai vartoja *skomia*; Rytprūsių lietuviškuose raštuose *skomia* neužtiktas (tik tai — *stalas*).

stiebas ir stulpas (skol.)

stiebái, dāgaus drēba *prš.* stūlpai 148 (: filary); stiebiēp 179 (: w słupá).

Sen. raštuose lygiagrečiai vartojamas *stiebas* „stulpas, piliorius, kamienas“ ir skolinys *stulpas*. Daukšos raštuose dažnesnis *stiebas*.

subtilnas (skol.) ir mandagus

subtīlnas *prš.* mandagus 124 (: subtylny).

Abu pakaitalai sen. raštuose palyginti retai vartojami. Be Daukšos, *mandagus* vartojamas Širvydo, Chilinskio ir kt.

svetimoterauti ir prijerauti (skol.)

Nė švėtimmotėráuk *prš.* pryieráuk 74 (84) (: Nie cudzoloż).

Daukšos raštuose dažniau vartojamas *svetimoterauti*; retai raštuose užtikamas *prijerauti* (priejerauti).

taisyti ir rėdyti (skol.) „tvarkyti“

waldžioiē, ir táišo — Dwassia šwėtaia 40; apwėizdi, rūpinaš, rėdo 31.

Sen. raštuose dažniausiai vartojamas skolinys *rėdyti*; kai kur pasitaiko *taisyti* „tvarkyti“. Plg. *rėdytojas* ir *taisytojas*.

tikėjimas ir viera (skol.)

tikėiimo *prš.* wiers 16 (: wiary); Tikėiimas 22 (24, 26, 72, 80, 103, 105, 121, 122, 152, 174, 186) (: Wiará).

DK beveik ištisai vartojamas *tikėjimas*, kituose sen. raštuose dažnesnis yra skolinys *viera*.

tvardymas ir miernybė (skol.) „saikingumas, valdymasis“

Twárdimas *prš.* miernibe 103 (: Wjtrzymiężliwoś); Twárdimas 105 (: Wjtrzymiężliwoś); Miernibe 104 (: Miernoś).

Tvardymas užrašytas tik iš Daukšos raštų, *miernybė* užtikamas (retai) ir kitur.

waistas ir liekarstva

wáištą *prš.* lekarstwa 85 (: lekárstwa); waišto 76 (79, 142, 143, 159, 171) (: lekárstwá).

Sen. raštuose, ypač Daukšos ir Širvydo, vyrauja *vaistas*; vėliau daugiau įsigali skolinys *liekarstva*. Plg. *vaistytojas*, *gydytojas* ir *liekorius*; *išvaistėjimas*, *išvaistymas*, *išgydymas*, *pasveikinimas* ir *išliečijimas*; *pasveikinti* ir *išgydyti*.

vaistytojus (-ias), gydytojas ir liekorius (skol.)

wáistitoiaus *prš.* giditoio arba liekoreus 143 (: Lekárzám); wáistitoio 144 (150, 151) (: Lekárza); Giditoiēu 14 (: Lekárzu).

Sen. raštuose, ypač Daukšos, dažnai užtikami *vaistytojas* ir *gydytojas*, labai retas — *liekorius*. Plg. *išvaistėjimas*, *išvaistymas*, *išgydymas*, *pasveikinimas* ir *išliečijimas*; *vaistas* ir *liekarstva*; *pasveikinti* ir *išgydyti*.

velinas, biasas (skol.) ir šėtonas (skol.)

wėlino 34 (53, 56, 153) (: Dyabla); biēšjus 77; Sžetono 55 (57) (: Szátáná).

Šie variantai kiek skiriasi savo reikšme. Labai dažnas sen. raštuose yra *velnias*, retesnis *šėtonas* ir labai retai užtikamas *biasas*.

vergas ir nevalninkas (skol.)

węrgáis prš. newólnikais 34 (: niewólnikami); węrgu 12 (:niewólnikiem).

Vergas sen. raštuose dažniau vartojamas nekaip *nevalninkas*.

vikarijus (skol.) ir vietininkas

Vicarius tái ęst wiétininkas 39 (: Vicarius).

Vikarijus užrašytas keletą kartų iš Daukšos raštų; plačiau vartojamas *vietininkas*.

žaižda ir rona (skol.)

žaiždás prš. ronas 140 (142) (: rany); žaiždų 176.

Sen. raštuose vyrauja *žaižda*, tik retkarčiais užtinkamas skolinys *rona*.

žala ir iškada (skol.)

žalós prš. iBkados 86 (: Bkody)

Sen. raštuose dažniausiai vartojama *žala* ir tik retkarčiais užtinkamas skolinys *iškada*, vėliau plačiai įsigalėjęs mūsų raštuose ir šnekamojoje kalboje.

Iš viso lietuviškų žodžių ir skolinių paralelizmų užfiksuota daugiau kaip 50. Daugumas jų (apie 40) duodami paraštėse, keli (3) — po jungiamojo žodžio *arba*, 2 — po *tai yra (est)*, o keliems žodžiams (*apkuopti, bendrystė, galybė, gentis, nusižeminimas, prisiekti, velinas...*) skolintiniai pakaitalai, remiantis lenkiško teksto atitikmenimis, užtikti įvairiose teksto vietose (*apčystyti, sėbrystė, syla, prietelius, nobažnystė, prisiegoti, biasas*).

Skolinių tarpe vyrauja iš lenkų kalbos paimti žodžiai¹ (*artikulas, bursinykas, cnata, čvičijimas, falšyvas, mistras, mizernas, pakūta, parodyti „patarti“, pekla, peregrynavojimas, peregrynavoti, spaviedis, spaviedotis, subtinas, zupelnai, žyčyti*); keliolika skolinių gali būti kildinami iš baltarusių kalbos (*čestis, griešnas, kiželė, neišmieruojama, neprietelius, pasnykauti, prietelius, prastyria, prisiegoti, rėdytojas, sėbrystė, skomia, sviatas, viera*); kitų kilmė slaviška, bet neįmanoma tiksliai nustatyti, iš kurios slavų kalbos (lenkų, baltarusių, rusų) jie paimti (*abrozės, apčystyti, biasas, iškada, išliečijimas, liekarstva, liekorius, miernybė, nobažnystė, nevalnykas, pazopostyti, rona, syla, stonas, ubagystė, viernas, žyvatas*); iš lenkų tekstų paimti lotynų *kredo, vikarijus* ir vokiškos kilmės *prijerauti*.

Prie kai kurių skolinių pavartoti vertiniai, pvz.: *artikulai* (skol.) — *sqnariai, spaviedis* (skol.) — *išpažinimas, kredo* (skol.) — *sudėjimas*.

Daugumas skolinių tepavartoti tik kartą kitą, pvz., *pakūta, syla, cnata, čestis, slovyti, žyčyti, griešnas, žyvatas, spaviedis, išliečijimas, sviatas, abrozės, pekla, neprietelius, viera, liekorius, rona*, o kitais atvejais vartojami lietuviški atitikmenys (*gailėjimas, galybė, gamta, garbė, garbinti, geisti, nusidėjęs, iščia, išpažinimas, išvaistymas (išgydymas), pasaulis, paveikslas, pragaras, priešinykas, tikėjimas, vaistytojas (gydytojas), žaižda*. Tai rodo, kad daugumas skolintų pakaitalų buvo atsitiktiniai, dar neįleidę šaknų į raštų kalbą.

¹ Skolinių kilmę nustatant daugiausia remtasi P. Skardžiaus darbu „Die slavischen Lehnwörter im Altlitauischen“, Kaunas, 1931.

* * *

Keletą kartų paraleliškai (tekste ir paraštėje) pavartoti skoliniai, būtent:

abyda (skol.) ir **krivda** (skol.) „skriauda“

abidás... atláistu *prš.* Kriwdas 55 (: krzywdy); Abidą kántrei pakelt 106 (: Krzywdę).

Šiems skoliniams, retkarčiais vartojamiems ir kituose sen. raštuose, tolygių lietuviškų atitikmenų neužtikta.

liudymas (skol.) ir **sviečijimas** (skol.)

draudžia lúdimo nē teisáus *prš.* swiecziiimo 86; lúdimo neteifsaus 74 (: swiá-dectwá.)

Sen. raštuose dažnesnis *liudymas* (liudijimas), išlikęs literatūrinėje kalboje iki šių dienų.

prisigatavi(ji)mas (skol.) ir **pazopostijimas** (skol.)

priēio... su tokiū prisigatawimu *prš.* Pazopostyiimu 120 (: przyprawą).

Labai retai užtiknami žodžiai. Plg. *pazopostyti* ir *pataikinti*; *prisitaisyti* ir *prirengtis*.

strujus (skol.) ir **diedas** (skol.) „senelis“

strūius *prš.* Diedai 82 (: dżiadowe).

Šie skoliniai Daukšos raštuose užtikti keletą kartų ir jiems nerasta lietuviškų atitikmenų *senolis*, *protėvis*, *prosenelis*.

* * *

Iš Daukšos Postilės prakalbos matyti, kad Daukša sąmoningai stengėsi savo raštų kalbos leksiką padaryti gausią ir įvairią, pateikdamas įvairiomis formomis daugybę leksinių paralelizmų. Jie duodami ne tik leksikos turtinimo, bet ir įvairiais kitais motyvais; jų atsiradimo lietuviškame vertime priežastys yra įvairios.

Kai kurie pakaitalai reti, tik kartą kitą pavartoti (pvz., *aklatis* ir *aklystė*, *apgauti* ir *primitinti*, *drebtė* ir *virpėti*), bet pasitaiko ir dažnai paraleliškai vartojamų žodžių, nuolat reikalingų kartoti verčiant katekizmą (pvz., *byloti* ir *kalbėti*; *melsti* ir *prašyti*; *giltinė*, *mirtis* ir *mirimas*).

Dažniausiai paraleliškai vartojami įvairūs sinonimai, kurie vertėjui padeda pilniau, aiškiau, tiksliau ir stilingiau perteikti originalo mintis. Jais taip pat sąmoningai siekiama praturtinti bei pajvairinti raštų leksiką ir savo vertimą padaryti suprantamą bei patrauklų skirtingų tarmių ir įvairaus išsilavinimo skaitytojams.

Paraleliškai vartojamų žodžių vieta nepastovi: jie duodami gretimais tekste (po jungiamųjų žodžių *ir*, *arba*, *tai yra*) ir paraštėse, taip pat įvairiose teksto vietose. Tas pats paralelizmo komponentas iš teksto gali patekti į paraštę, ir atvirkščiai. Šios variacijos ryškiai matyti iš pateiktos atskirų paralelizmų komponentų vartosenos.

Gausūs bei įvairūs DK leksiniai paralelizmai rodo didžiules autoriaus kūrybines pastangas kuo tiksliausiai, suprantamiausiai ir lietuviškiausiai išversti iš lenkų kalbos Ledesmos Katekizmą ir liaudiška, žodinga kalba padaryti jį pri-

einamą kuo plačiausiam lietuviškai mokančiam skaitytojų ratui. Tam tikslui gausiai panaudojami turtingi ir neišsemiami liaudies kalbos leksikos lobiai. Nemaža senų lietuviškų žodžių perprasminama, suteikiant jiems naują religinį turinį. Pavyzdžiui, naują prasmę katalikiškame DK įgyja *dievas, dangus, kaltė, nuodėmė, pragaras, siela, šventas, viešpats* ir kiti žodžiai. Tai įgalino Daukšą išvengti nereikalingų skolinių, vartojamų nerūpestingų vertėjų arba pasirodžiusių vėliau, didėjant polonizacijos įtakai per bažnyčią, dvarus ir kitais keliais, žargoniškuose religiniuose raštuose (pvz., *griekas, pekla, dūšia, ponas, viera, vieryti* ir t.t.). Daukša drąsiai ėmė į literatūrinę kalbą liaudies šnekamosios kalbos žodžius, daug kur suteikdamas jiems perkeltines, abstraktesnes reikšmes ir tuo praturtindamas literatūrinės kalbos leksikos semantiką. Naujoms religinėms ir įvairioms abstraktinėms sąvokoms reikšti Daukša kūrėsi daug naujadarų, kurie žymiai padidino DK leksinių paralelizmų skaičių. Kai kurie Daukšos naujadarai (pvz., *abejojimas, įkvėpimas, nusižeminimas, privalomas, pasmerkimas, suprati-mas*) vykusiai sudaryti ir tvirtai įsigalėjo literatūrinėje kalboje.

Po pirmojo biblijos vertėjo ir žymaus literatūrinės kalbos ugdytojo Rytprūsiuose J. Bretkūno, kreipusio daug dėmesio į lietuviškų atitikmenų suradimą ir pateikusio daug leksinių paralelizmų biblijos vertimo rankraštyje, Daukša yra pats žodingiausias senųjų lietuviškų raštų autorius, daug prisidėjęs prie literatūrinės kalbos leksikos turtinimo bei ugdymo. Tai akivaizdžiai rodo turtin-ga jo raštų leksika, gausūs bei įvairūs leksiniai paralelizmai. Iš pastarųjų matytis, kaip rūpestingai ir kūrybiškai buvo ieškoma lietuviškų atitikmenų, kiek daug dėmesio buvo skiriama žodžių gausumui bei įvairumui.

Dažniausiai Daukša gerai sugebėjo parinkti tinkamus ir tikslus atitikmenis, pagauti žodžių reikšmes bei įvairius niuansus. Tačiau pasitaiko ir tokių atvejų, kai verčiant svyruojama ir dėl to duodama po du ir daugiau atitikmenų, kartais ne visai vykusių. Tai rodo vertėjo neigudimą bei stilistinę neprityrimą; tai taip pat buvo viena iš priežasčių, vertusių griebtis paralelinių variantų. Toji leksikos įvairovė, tie leksiniai variantai iš dalies trukdė iš karto nustatyti bei įtvirtinti vie-ningas literatūrinės kalbos leksikos normas, tačiau apamai jie prisidėjo prie lietuviškų atitikmenų suradimo, prie lietuviškos terminijos kūrimo, prie literatūrinės kalbos leksikos turtinimo. Toks svyravimas bei įvairavimas buvo neišven-giamas lietuviškos raštijos pradžioje, ieškantis terminų bei žodžių naujos religi-jos ir kitokioms sąvokoms reikšti, derinantis prie įvairiatarmių skaitytojų, nega-lint išvengti ir kitų kalbų įtakos.

Gausi bei įvairi Daukšos Katekizmo ir Postilės lietuviška leksika buvo vie-nas iš turtingiausių šaltinių literatūrinės kalbos leksikai turtinti XIX a. gale ir XX a. pradžioje, šalinant iš kalbos feodalinio—bažnytinio žargono barbarizmus (pvz., *adyna, viečnas, ubagas, smertis, kožnas, svietas, liekarst(v)a, rona, kriv(i)-da* ir pakeičiant juos lietuviškais žodžiais, paimtais iš M. Daukšos, K. Širvydo ir kitų senųjų raštų (pvz., *valanda, amžinas, elgeta, mirtis, kiekvienas, pasaulis, vaistas, žaizda, žala*). Tuo būdu Daukšos raštai suvaidino didžiulį teigiamą vaidmenį lietuvių literatūrinės kalbos leksikos formavimesi bei vystymesi.

ЛЕКСИЧЕСКИЕ ВАРИАНТЫ В КАТЕХИЗИСЕ 1595г. М. ДАУКШИ

И. Р. КРУОПАС

Резюме

В переводах катехизиса и евангелии проповедей выдающегося писателя XVI в. М. Даукши есть очень много лексических вариантов (дублетов) для выражения одних и тех же понятий. Такое лексическое разнообразие и неустойчивость свойственны и другим письменным памятникам литовского языка. Эта черта литовского литературного языка возникла как результат стремления обогатить лексику литовского литературного языка, как попытка сделать произведения понятными для представителей разных диалектов, а так же и как результат воздействия соседних языков, особенно польского, который был очень распространён среди феодалов и духовенства.

В статье дается анализ лексических вариантов, встречаемых в первом произведении М. Даукши, в переводе катехизиса (1595) с польского языка.

Лексические варианты в катехизисе встречаются или в самом тексте и соединены словами *arba, ir, tai uga* (или, и, то есть'), или в сносках (в большинстве случаев), или в разных местах текста.

Лексических параллелизмов, состоящих из двух, трех, четырех и пяти вариантов, найдено более двухсот.

В большинстве случаев параллельно употребляются два и более синонимических слов, например: *giltinė, mirtis, mirimas ir numirimas* 'смерть'.

Эти синонимические слова имеют разные смысловые и стилистические оттенки; встречаются также диалектизмы, или разные словообразовательные варианты (напр. *gyvata ir gyvenimas* 'жизнь').

Иногда параллельно с литовским словом употребляется заимствованное, или наоборот, напр.: *gailėjimas* и *prakūta* ('покаяние') и, *mandagus* и *subtilnas* ('вежливый').

Лексические параллели показывают, как тщательно переводил М. Даукша, как много внимания он уделял обогащению лексики литовского литературного языка. В большинстве случаев ему удавалось найти соответствующие выражения в литовском народном языке или же приходилось создавать новые слова. Но некоторые параллельные варианты не вполне точны и не совсем удачны. Они показывают стилистическую неопытность автора и его колебания при подборе литовских соответствий в переводе.

Хотя такое лексическое разнообразие частично и мешало унификации лексики литовского литературного языка, все таки оно сыграло положительную роль в развитии литовского литературного языка.
